

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
Μ.Π.Σ.: «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ»**

Ρόδης Λοχαΐτης (Α.Μ.:881)

Θέμα Εργασίας: «**Όψεις του δωσιλογισμού στον τοπικό τύπο των Χανίων,
1945-1951**».

Μεταπτυχιακό Σεμινάριο ΣΕΕΙ198: «Μετά τον πόλεμο».

Διδάσκουσα: Έφη Αβδελά

ΧΑΝΙΑ 2014.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>A. Το Νομοθετικό πλαίσιο</u>	<u>3</u>
<u>B. Εφημερίδες των Χανίων</u>	<u>9</u>
<u>Γ. Οι Δωσίλογοι</u>	<u>11</u>
<u>α. οι άνθρωποι των «αργών»</u>	<u>11</u>
<u>β. οι «καθημερινοί» άνθρωποι</u>	<u>24</u>
<u>β.1. άλλες περιπτώσεις ανθρώπων εξουσίας</u>	<u>24</u>
<u>β.2 οι γυναίκες και οι οικογένειες</u>	<u>25</u>
<u>β.3 Οι οικονομικοί δωσίλογοι</u>	<u>29</u>
<u>β.4 Οι άνθρωποι της εκκλησίας</u>	<u>32</u>
<u>β.5 «Σουμπερίτες και Γερμανοντυμένοι »</u>	<u>35</u>
<u>β.6 «άλλες περιπτώσεις, παρεπόμενα και κρίσεις»</u>	<u>38</u>
<u>Συμπέρασμα</u>	<u>43</u>
<u>Πηγές – Βιβλιογραφία</u>	<u>45</u>

«Μπορεί να ήταν εχθρός της πατρίδας, αλλά η ελληνική φιλοξενία σ' αυτά είναι πολύ αδέκαστη, δεν επιτρέπεται να στεναχωράς καλεσμένο, έστω και κατακτητή. Και όλα αυτά για ποιόν, για την πατρίδα; Ποια είναι αυτή τελικώς; Η πατρίς είναι αόρατη. Ενώ ο κυρ Άλφιο είχε σάρκα και οστά, το σπίτι μας είχε σάρκα και οστά, η πατρίς όχι».
Παύλος Μάτεσις, *Η μητέρα του σκύλου*.

A. Το νομοθετικό πλαίσιο

Πότε άλλοτε δεν κατηγορήθηκαν τόσο πολλοί άνθρωποι για συνεργασία με τον κατακτητή της πατρίδας τους, από ό,τι στην Ευρώπη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι τιμωρίες που επιβλήθηκαν στους ενόχους στην μεταπολεμική Ευρώπη πήραν διάφορες μορφές: επιβολή χρηματικών πρόστιμων, απόλυση από θέσεις ή αξιώματα που κατείχαν, λιντσάρισμα, δημόσιος εξευτελισμός, καταναγκαστικά έργα, φυλάκιση λόγω προδοσίας και «εθνικής αναξιοτήτας», στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων, εξορία, και, τέλος, θάνατος.¹

Στην Ελλάδα πριν από την αποχώρηση των Γερμανών το κίνημα της Αντίστασης είχε θεσπίσει, ήδη, ποινικές διατάξεις κατά των δωσιλόγων. Έτσι το άρθρο 57, του *Κώδικα της Στερεάς*² αναγορεύει ως ποινικά κολάσιμο αδίκημα: «κάθε πράξη εκείνου που συνεργάστηκε ή συνεργάζεται με τους εχθρούς του Λαού, εκμεταλλεύτηκε ή εκμεταλλεύεται τις σημερινές συνθήκες, και από αυτό πέτυχε ή πετυχαίνει ωφελήματα ηθικά ή υλικά με τον τρόπο που αντιβαίνει στο εθνικό συμφέρον ή τα καλά ήθη». Η διάταξη του άρθρου αυτού επαναλαμβάνεται επί λέξει στον *Κανονισμό του ΕΛΑΣ του 1943 (άρθρο 2)*, όπου ορίζεται ότι τα αδικήματα αυτά δικάζονται από τα *Στρατοδικεία*. Παράλληλα, η ΠΕΕΑ έθεσε σε ισχύ το 1944 την 8^η Πράξη που αφορούσε την «τιμωρία των οργάνων των κατακτητών». Οι διατάξεις της Πράξης όριζαν ότι: «Όποιος συνεργάζεται με τους Γερμανούς και τους Βούλγαρους κατακτητές στην καταπολέμηση του εθνικού αγώνος και την καταπίεση του ελληνικού Λαού, είτε με τη συμμετοχή του στη δήθεν κυβέρνηση που αυτοί εγκαθίδρυσαν, είτε με

¹ István Deák, "Introduction" στο István Deák, Jan T. Cross, and Tony Judt (επιμ.), *The Politics of Retribution*, New Jersey 2000, σ. 5.

² Τον Αύγουστο του '43 συνήλθε στο Γαρδίκι της Δυτικής Φθιώτιδας η πρώτη Συνδιάσκεψη αντιπροσώπων αυτοδιοίκησης της ΦΦΕ, που ενέκρινε τον Κώδικα Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης για την Στερεά Ελλάδα, ο οποίος καθορίζει την εκλογή των οργάνων Αυτοδιοίκησης και τον τρόπο λειτουργίας τους.

τη κατάταξή του στα τάγματα ασφαλείας που συγκρότησαν, είτε με την υποστήριξη που παρέχει σ' αυτά τα όργανα των κατακτητών, είτε με οποιονδήποτε άλλον τρόπο, κηρύσσεται εχθρός της Πατρίδας, ένοχος εσχάτης προδοσίας και τιμωρείται με την ποινή του θανάτου και με δήμευση της περιουσία του» (άρθρο 1)³. Επιπρόσθετα, «όποιος, αξιωματικός ή οπλίτης των σωμάτων ασφαλείας που υπήρχαν πριν από την είσοδο των κατακτητών στην χώρα, ή πολίτης, παρέχει ενίσχυση στον κατακτητή, καταδίδει αγωνιστές της Ελευθερίας ή προβαίνει σε πράξεις βίας, συλλαμβάνει, παραδίδει στους κατακτητές Έλληνες πατριώτες κηρύσσεται εχθρός της Πατρίδας, ένοχος εσχάτης προδοσίας και τιμωρείται με την ποινή του θανάτου και με δήμευση της περιουσία του» (άρθρο 2). Επίσης, τα άρθρα 3 και 4 όριζαν ότι, κάποιος μπορεί να απαλλαγεί από κάθε ποινή, εφόσον δεν βαρύνεται με σοβαρές παραβάσεις των δύο προηγούμενων άρθρων, και εφόσον αποχωρήσει από τα τάγματα του άρθρου 1 ή σταματήσει να προβαίνει σε ενέργειες που προβλέπονται από αυτά τα άρθρα. Αρμόδια για την εκδίκαση των παραπάνω αδικημάτων ήταν «τα Στρατοδικεία που συγκροτούνται στην ελεύθερη Ελλάδα».⁴

Αμέσως μετά την αποχώρηση των Γερμανών το κράτος διεκήρυξε μέσω πρωθυπουργών και άλλων κρατικών υπευθύνων την πρόθεσή του να καταλογίσει ευθύνες για τις προδοτικές πράξεις θεωρώντας ότι αυτές απείλησαν την εθνική συνοχή και κατέλυσαν την ανεξαρτησία, και να επιτρέψει με προσεκτικό και ψύχραιμο τρόπο στη δικαιοσύνη να πράξει το καθήκον της αμερόληπτη. Η αυτοκάθαρση αυτή «ενείχε και ένα ισχυρό κοινωνικό μήνυμα: μπορούσε να λειτουργήσει διδακτικά και επομένως αποτρεπτικά για το μέλλον».⁵ Στο πλαίσιο αυτό,

³ Ενδιαφέρουσα παρατήρηση για το θέμα κάνει ο Γιώργος Μαργαρίτης: «[Η] τελετουργική νομιμοποίηση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ή των άλλων οργανώσεων του αντάρτικου, ως νέων κέντρων εξουσίας [...] συνδεόταν άμεσα με το δικαίωμα απονομής δικαιοσύνης ή, ακριβέστερα, με το δικαίωμά τους να ορίζουν την αξία της ανθρώπινης ζωής. Ο παλιός κόσμος χανόταν, ένας καινούργιος ερχόταν στο προσκήνιο. Ο πρώτος ήταν εκείνος των προδοτών: των μεγάλων της Αθήνας ή των μικρών και προσιτών των επαρχιακών ενοτήτων. Η θυσία τους θα πιστοποιούσε τον θάνατο του παλαιού κόσμου και τη μετάβαση στον νέο. Η γέννηση του κρατικού μηχανισμού του ΕΑΜ έβρισκε στο σχήμα αυτό την πλήρη δικαίωση. Μετά την εκκαθάριση των ορεινών από τους ληστές και τους ζωοκλέφτες, η επόμενη πράξη που έπρεπε να κάνει μια αντάρτικη ομάδα για να καθιερωθεί, συνδεόταν με τις παραπάνω λειτουργίες και συμβόλιζε τελετουργικά το νόημά τους. Έπρεπε να εκτελεστεί τουλάχιστον ένας προδότης. Η αντίσταση χάραζε τα συμβολικά της όρια, περιχαράκωνε τις εξουσίες της, τις αρμοδιότητές της, το «κράτος» της, με την πλέον αφηρημένη και ταυτόχρονα κατανοητή πράξη. Αποσπούσε το δικαίωμα να δικάζει, το δικαίωμα να τιμωρεί, το δικαίωμα να σκοτώνει. Στο προηγούμενο χάος αντιπαρέτασε τους δικούς της κανόνες», Γιώργος Μαργαρίτης, *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων... : Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009, σ. 400-401.

⁴ Δημήτριος Ι. Ζέπος, *Λαϊκή δικαιοσύνη εις τας ελεύθερας περιοχάς της υπό κατοχήν Ελλάδος*, Αθήνα 1986, σ. 90-91.

⁵ Στράτος Ν. Δορδανάς, *Η Γερμανική στολή στη ναφθαλίνη, Επιβιώσεις του δωσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1974*, Εστία, 2011, σ. 38. Επίσης, και Λευτέρης Αποστόλου, *Η παρωδία της δίκης των δωσιλόγων και η αυτοκαταδίκη της δεξιάς*, Αθήνα 1945, σ. 4-5.

και δεδομένης της προσπάθειας που γινόταν προκειμένου να διατηρηθούν οι εσωτερικές πολιτικές ισορροπίες, ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου δήλωνε στο λόγο του στις 18 Οκτωβρίου 1944 ερχόμενος στην, σταδιακά, απελευθερωμένη Ελλάδα ότι: *«το κράτος του Δικαίου δεν μπορεί να θεμελιωθεί δια το μέλλον, εάν δεν έχει συντελεσθή η ηθική κάθαρσις του παρελθόντος [...] θα χρειασθεί επίσης και η ικανοποίησις του εθνικού αιτήματος προς επιβολήν των δικαίων ποινικών κυρώσεων [...] Το Εθνικόν Συμβόλαιον του Λιβάνου επαγγέλλεται την επιβολήν σκληρών κυρώσεων κατά των προδοτών της πατρίδος και των εκμεταλλευτών της δυστυχίας του Λαού μας. Με το Διάγγελμα της 4^{ης} Σεπτεμβρίου η Κυβέρνησις επανέλαβε την υπόσχεσιν ότι η Εθνική Νέμεσις θα είναι αδυσώπητος»*. Στα λόγια αυτά του Παπανδρέου διαφαινόταν η συμμετοχή του ΕΑΜ στην κυβέρνησή του, αν και ορισμένα σημεία του λόγου του προκαλούσαν προβληματισμό στους κυβερνητικούς αριστερούς εταίρους του· έτσι παρατηρούσε ότι: *«δεν πρόκειται βεβαίως εις την Ελλάδα [...] περί μεγάλου αριθμού ενόχων. Εις την Ελλάδα [...] υπήρξαν ελάχιστα τα περιστατικά της προδοτικής συνεργασίας με τον εχθρόν [...]*.⁶

Η κυβέρνηση Παπανδρέου δημοσίευσε την 1 Συντακτική Πράξη «περί επιβολής ποινικών κυρώσεων κατά συνεργασθέντων μετά του εχθρού», η οποία στα άρθρα 1 και 2 όριζε τις πράξεις που θεωρούσε κολάσιμες, ενώ στα άρθρα 10 έως 15 προέβλεπε την ίδρυση των Ειδικών Δικαστηρίων Δωσιλόγων, καθώς και την στελέχωση τους. Έτσι οριζόταν η επταμελής σύνθεση των συγκεκριμένων δικαστηρίων με την συμμετοχή ενός τακτικού δικαστή, δύο αξιωματικών (ενός μόνιμου και ενός έφεδρου) και τεσσάρων πολιτών. Επίσης, προβλέπονταν, στο άρθρο 29, ότι: *«κατά των αποφάσεων του δικαστηρίου τούτου ουδέν τακτικόν ή έκτακτον ένδικον μέσον επιτρέπεται, ούτε ανακοπή»*, και στο άρθρο 32 ότι: *«επί των αδικημάτων του παρόντος νόμου η χορήγησις αμνηστείας δεν επιτρέπεται»*.⁷

Η κυβέρνηση Πλαστήρα μετά τα «Δεκεμβριανά» εξέδωσε την 6^η Συντακτική Πράξη η οποία αντικατέστησε την 1.⁸ Η πιο σοβαρή αλλαγή αφορούσε το άρθρο 1

⁶ Γεώργιος Παπανδρέου, *Ο λόγος της απελευθερώσεως*, στο http://el.wikisource.org/wiki/%CE%9F_%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CF%8E%CF%83%CE%B5%CF%89%CF%82

⁷ Συντακτική Πράξη 1 /3-11-1944, Φ.Ε.Κ. 12, Α, 6-11-1944.

⁸ Ενδεικτική ήταν η σχετική, με την Συντακτική Πράξη, αρθρογραφία στην *Δημοκρατία* που δημοσιεύτηκε σε τρεις συνέχειες, Έγραφε η εφημερίδα στο πρώτο αφιέρωμά της: *«Οι γερμανοί μπορούσαν να βρουν παντού όργανα πρόθυμα και συνειδητά για την εξυπηρέτησή τους, στους δημόσιους οργανισμούς, στους δήμους, στις τράπεζες, στη χωροφυλακή, στις αστυνομίες, παντού μέχρι αγροφύλακα. Η συντακτική πράξη που καθορίζει τις περιπτώσεις δωσιλογισμού αναφέρεται πρώτα σ' εκείνους που με την ανάληψη θέσεως δημοσίας, διοικητικής, δικαστικής, στρατιωτικής διευκόλυναν με την υπηρεσία τους*

της Συντακτικής Πράξης του 1944 όπου προβλέπονταν κυρώσεις για όσους: «εκ προθέσεως και προδοτικώς συνεργάστησαν μετά του εχθρού». Η έλλειψη πρόθεσης σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των τότε ιθυνόντων μπορούσε να αποτελέσει υπερασπιστική βάση, κυρίως, για τους πρωταγωνιστές των κατοχικών κυβερνήσεων.⁹ Αν δεν αποδεικνυόταν ο δόλος τους, τότε οι κατηγορίες θα κατέρρεαν και εκείνοι, όπως πίστευε και ο Υπουργός της Δικαιοσύνης Νικόλαος Κολουβάς, θα αθωνόνταν. Ωστόσο, οι τότε κρατούντες δεν επεδείκνυαν το ίδιο ενδιαφέρον για την καταδίκη των υπολοίπων στρωμάτων του κρατικού μηχανισμού και κυρίως για τους ενόπλους του.¹⁰

Η 6^η Πράξη στο άρθρο 9 όριζε εννεαμελή σύσταση των Ειδικών Δικαστηρίων με την συμμετοχή έξι τακτικών και τριών λαϊκών δικαστών. Το ίδιο άρθρο (§3) προέβλεπε, επίσης, ότι τους τακτικούς δικαστές θα τους όριζαν με κοινή τους πράξη ο Πρόεδρος και ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου. Αυτή η διάταξη αποκάλυπτε τις προθέσεις της Μετεμφυλιακής πολιτικής ηγεσίας μετά τον Εμφύλιο, αν αναλογιστούμε το γεγονός ότι, οι ανώτατοι δικαστές είχαν υπηρετήσει και στην περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά και στην περίοδο της Κατοχής. Συγκεκριμένα, οι πολιτικοί έβλεπαν το δικαστικό σύστημα¹¹ ως ένα μέσο που θα μπορούσε να

το έργο της κατοχής και ενομιμοποιούσαν την καταπίεση. Υπήρξαν όμως και άλλοι που συνιστούσαν εγκάρτερηση και υποταγή, αποδοκίμαζαν τον εθνικό και συμμαχικό αγώνα, ενώ αθώνωναν τις ληστρικές αρπαγές, τις εκτελέσεις τα ξεσπιτόματα και ξεθελιώματα των σπιτιών. Γι' αυτούς η συντακτική πράξη θεωρεί επιβαρυντική περίπτωση τη συνειδητή συνεργασία με τον εχθρό για τη διάδοση της προπαγάνδας του και της δημιουργίας ηττοπάθειας στο λαό. Μα υπήρξαν και τα κρυφά ερπετά που για ολίγα αργύρια, ή από πάθος πολιτικής οικογενειακής ή προσωπικής αντεκδίκησης με κουφόνοια κι' εγκληματικό μίσος κάρφωναν την γλώσσα τους σα μαχαίρι στη καρδιά του λαού μας. Μερικοί με την αμβλύτητα και πόρωση τους έχασαν κάθε αίσθηση των συνεπειών της δράσης τους για το σύνολο και τον εαυτό τους. Αποχτηνώθηκαν. Η συντακτική πράξη περιλαμβάνει και όλους αυτούς τους καταδότες ελλήνων ή ξένων υπηκόων στον εχθρό που υπέδειξαν ή βοήθησαν στην ανακάλυψη και σύλληψη τους. Όλους εκείνους που εξοπλίστηκαν που συνέπραξαν και έδρασαν βίαια κατά ελλήνων που αντεστρατεύθησαν κι' αγωνίστηκαν κατά του εχθρού. Όλους εκείνους που έδωσαν που έδωσαν πληροφορίες για άτομα και οργανώσεις που εργάστηκαν για το εθνικό συμμαχικό αγώνα. Η συντακτική πράξη πρέπει να γίνει μέσο καθαρμού. Όλοι οι πολίτες πρέπει να ζητήσουν την αναδρομική της ισχύ επειδή παραγράφει τα αδικήματα τα οποία δεν θα καταγγελούν μέχρι της 20 Ιουλίου». «Ο ηθικός καθαρμός και η Συντακτική πράξη», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 15/30-5-1945, σ.1.

⁹ Οι δικηγόροι των δωσιλογικών κυβερνήσεων είχαν υιοθετήσει, όπως και οι συνάδελφοί τους στην Ευρώπη, την υπερασπιστική γραμμή που εδραζόταν στην αρχή: «*nulla crimen, nulla poena sine lege*».

¹⁰ Δημήτρης Κουσουρής, «Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της κατοχής (1944-1949)», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμος Δ1, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2009, σ. 189.

¹¹ Αν και ο Γεώργιος Παπανδρέου στο Λόγο της Απελευθέρωσης τόνιζε ότι: «*Εις τον καιρόν της δικτατορίας και το πανεπιστήμιον και ο Άρειος Πάγος και το Συμβούλιον της Επικρατείας καθώς και τα άλλα Ανώτατα Ιδρύματά μας, εκτός ολίγων λαμπρών εξαιρέσεων, περίπου εχρεωκόπησαν. [...] αλλά το κράτος δικαίου δεν ημπορή να θεμελιωθή διά το μέλλον, εάν δεν έχει συντελεσθή η ηθική κάθαρσις του παρελθόντος*», Γεώργιος Παπανδρέου, *ό.π.*

βοηθήσει όχι μόνο τη νομιμοποίηση της νέας εξουσίας, αλλά και την εδραίωσή της.¹² Κατά τ' άλλα και η 6^η Συντακτική Πράξη δια των άρθρων 28 και 31 αντίστοιχα επαναλάμβανε ότι δεν υπάρχει δυνατότητα άσκησης ένδικου μέσου κατά των αποφάσεων των Ειδικών Δικαστηρίων και ότι δεν χορηγείται αμνηστία.¹³

Με τον Αναγκαστικό Νόμο 533¹⁴ της κυβέρνησης Βούλγαρη τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε η 6^η Συντακτική Πράξη. Ο νόμος στο άρθρο 9 όριζε πενταμελή σύσταση των Ειδικών Δικαστηρίων με την συμμετοχή τριών τακτικών και δύο λαϊκών δικαστών. Επαναλάμβανε επίσης την §3 του άρθρου 9 της 6^{ης} Συντακτικής Πράξης, αλλά, επίπλέον, στο άρθρο 28 οριζόταν ότι: «κατά των αποφάσεων του δικαστηρίου τούτου ουδέν τακτικόν ή έκτακτον ένδικον μέσον επιτρέπεται, η δε ανακοπή επιτρέπεται μόνον όπου ειδικώς εν τω παρόντι συγχωρείται», και ακόμη ότι: «ο Ειδικός Επίτροπος δύναται να αιτήσεται την αναθεώρησιν πάσης αποφάσεως του Ειδικού Δικαστηρίου εντός δύο ημερών από της δημοσιεύσεώς της».¹⁵ Έτσι ο νόμος 533 χορηγούσε για πρώτη φορά στους καταδικασθέντες για δωσιλογισμό ένα ένδικο μέσο κατά των αποφάσεων, που εν πολλοίς ήταν καταδικαστικές, και το οποίο εκείνοι εκμεταλλεύτηκαν στο έπακρο ανάλογα με τις κάθε φορά πολιτικές συγκυρίες.¹⁶

Οι αλλεπάλληλες νομοθετικές αυτές τροποποιήσεις¹⁷ μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα καταδεικνύουν την προσπάθεια αλλά και την αγωνία της τότε πολιτικής ηγεσίας να κινηθεί ισορροπώντας μεταξύ εκείνων που συνεργάστηκαν με τον κατακτητή και που έπρεπε να τιμωρηθούν, αν όχι στην πλειονότητά τους, τουλάχιστον όσον αφορούσε στους πρωταγωνιστές αυτής της συνεργασίας - όπως, άλλωστε, επέτασσε και το μεταπολεμικό κλίμα στην υπόλοιπη Ευρώπη - και μεταξύ των αριστερών δυνάμεων, που επιζητούσαν ηγετικό πολιτικό ρόλο στην μεταπολεμική Ελλάδα. Η ισορροπία αυτή αναιρέθηκε υπέρ αυτών που συνεργάστηκαν με τις δυνάμεις Κατοχής, όταν εκείνοι φάνηκαν χρήσιμοι στους

¹² Enzo Traverso, *Διά πυρός και σιδήρου*, Εικοστός Πρώτος, 2013, σ. 196, & Luc Huyse, "Justice after transition: on the choices successor elites make in dealing with the past", *Law and Social Inquiry*, 20/1, σ. 56-78, (1995), στο <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1747-4469.1995.tb00682.x/abstract>

¹³ Συντακτική Πράξη 6^η /20-1-1945, Φ.Ε.Κ. 12, Α, 20-1-1945.

¹⁴ Αναγκαστικός Νόμος 533/20-5-1945, Φ.Ε.Κ. 224, Α, 3-9-1945.

¹⁵ Βλ. σημ. 18.

¹⁶ Είναι ενδεικτικό ότι πολλοί κατηγορούμενοι που είχαν καταδικαστεί σε βαριές ποινές από τα Ειδικά Δικαστήρια, έκαναν χρήση του ένδικου μέσου της ανακοπής ερημοδικίας που προέβλεπε ο Α.Ν 533 και πέτυχαν αθωωτικές αποφάσεις. Για την έκταση του φαινομένου αυτού βλ. ενδεικτικά, Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων, *Οι αποφάσεις, 1949*.

¹⁷ Οι οποίες δεν είναι και οι μόνες. Την περίοδο αυτή δημοσιεύονται μια σειρά από νομοθετήματα-ψηφίσματα που το καθένα συμπληρώνει, τροποποιεί ή καταργεί διατάξεις των προηγούμενων.

τοπικούς ιθύνοντες, στον πόλεμο κατά των ιδεολογικών εχθρών τους. Αλλά και η αγγλική πολιτική, ήδη από τον Νοέμβριο του 1943, όταν διαπιστώνει ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ενισχύει τον πολιτικό και στρατιωτικό του ρόλο, δεν διστάζει να έρθει σε επαφή ακόμα και με τους Ναζί,¹⁸ προκειμένου να περιοριστεί το ενδεχόμενο επικράτησης του κόκκινου στρατού και των τοπικών συμμάχων του στα Βαλκάνια.¹⁹

Έτσι, η προσπάθεια των κυβερνήσεων αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά να ανασυγκροτήσουν το νομικό σύστημα και να συστήσουν αμερόληπτες διωκτικές αρχές έπεσε στο κενό. Αυτοί που συνεργάστηκαν με τον εχθρό αντί να τιμωρηθούν εντάχθηκαν στον μεταπολεμικό κρατικό μηχανισμό και από διωκόμενοι έγιναν διώκτες, με το πρόσχημα ότι μάχονται κατά του κομμουνισμού. Ήταν η ίδια δικαιολογία που χρησιμοποίησαν και ενώπιον των Ειδικών Δικαστηρίων για να καλύψουν τη συμμετοχή τους στα Τάγματα Ασφαλείας. Το κύμα συλλήψεων πρώην ανταρτών ήταν τόσο μεγάλο όσο και ο αριθμός απαλλαγών που κέρδιζαν οι δωσίλογοι στα Ειδικά δικαστήρια.²⁰ Μάλιστα, πολλές φορές οι απαλλαγές ή μικρές ποινές που επιβάλλονταν προκαλούσαν την αντίδραση ακόμα και των Ειδικών Επιτρόπων, όπως στην περίπτωση του Γεώργιου Διακουμάκη: «*εκ Σελλιών αγ. Βασιλείου Ρεθύμνης κατ' αναθεώρηση. Ούτος έχει καταδικασθεί διά της 25/1948 αποφάσεως του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Ρεθύμνης εις 18 έτη πρόσκαιρα δεσμά επί καταδόσει. Την αναθεώρησιν ήσκησεν ο Ειδικός Επίτροπος θεωρήσας την εκδιδόμενην απόφασιν ως πεπλανημένη διότι έπρεπε ο κατηγορούμενος να κατεδικάζετο εις μείζονα ποινήν τουλάχιστον των ισοβίων δεσμών*».²¹

Βέβαια και αυτό το μέτρο, αντιμετωπίστηκε με καχυποψία από τις εφημερίδες. Η *Νέα Εποχή* έγραφε σχετικά, ότι: «*Προς παραπλάνησιν της κοινής γνώμης, αφήεται εις τον επίτροπον το δικαίωμα της αναθεωρήσεως οσάκις θεωρεί την απόφασιν υπέρ το δέον επιεική ή πεπλανημένην. [...] Πολλοί διαπρεπείς νομικοί είπαν*

---

¹⁸Βέβαια οι Αγγλοι δεν επιθυμούν την απομάκρυνσή των μετριοπαθών. Γι' αυτό το *Foreign Office* ενημερώνει σχετικά τον Τσώρτσιλ ότι: «*Την περίοδο αυτή οι εξτρεμιστές της δεξιάς, κυρίως πρώην συνεργάτες βρίσκονται σε σαφώς πλεονεκτικότερη θέση απέναντι στους κομμουνιστές. Εάν επιτρέψουμε στους δεξιούς πρώην συνεργάτες να καταχραστούν τη θέση τους, αυτό μπορεί να προκαλέσει μία μεταστροφή προς την αριστερά και η θέση των μετριοπαθών να καταστεί αδύνατη*», αναφέρεται στο Προκόπη Παπαστράτης, «*Η εκκαθάριση των δημόσιων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφύλιου πολέμου*», στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ιατρίδης, Ole L. Smith, (επιμ.) *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο*, Ολκός, Αθήνα, 1992, σ. 52 & σημ. 13.

¹⁹ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα, Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Τόμος 2^{ος}, Παπαζήση, Αθήνα 1995, σ. 362 & 367.

²⁰ Mark Mazower, *Τρεις μορφές πολιτικής δικαιοσύνης: Ελλάδα, 1944-1945*, στο Mark Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αλεξάνδρεια, 2003, σ.49.

²¹ «*Δίκαι Δωσιλόγων*», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 38/2-11-1948, σ. 4^η.

χαρακτηριστικώς: "Έτσι νομοθέτημα μόνο εις μία Βουλήν, εις την οποίαν παρακάθηνται 30 δωσίλογοι βουλευταί θα ημπορούσε να υποβληθή και μόνο από μίαν Κυβέρνησιν ωσάν «την Λαοπρόβλητον θα ημπορούσε να συνταχθή». Άλλα σχόλια περιτετεύουν αφ ου οι περισσότερον αρμόδιοι, οι νομικοί, ωμιλούν έτσι». ²²

B. Εφημερίδες των Χανίων 1945-1951

Οι εφημερίδες που εντοπίστηκαν, ύστερα από επιτόπια έρευνα στη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων και το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, αποδελτιώθηκαν ως προς τα φύλλα τους που αφορούσαν τους δωσιλόγους. Οι εφημερίδες αυτές δημοσιεύουν ανελλιπώς ειδήσεις που αφορούν στους δωσιλόγους· συγκεκριμένα, δημοσιεύουν αναλύσεις και κριτικές που στηλιτεύουν ή επικροτούν αποφάσεις του Ειδικού Δικαστηρίου, καταγγέλλουν ολιγωρία των αρχών και της διοίκησης σχετικά με την σύλληψη και την τιμωρία των δωσιλόγων, διαμαρτύρονται για αδικίες που γίνονται σε βάρος των αγωνιστών της Αντίστασης, προτρέπουν τον λαό να καταγγείλει τους συνεργάτες των Γερμανών χωρίς να φοβάται και εντός των προθεσμιών που προβλέπει η νομοθεσία.²³

Η μελέτη και η ανάδειξη στοιχείων, η αποδελτίωση πληροφοριών σχετικών με το δωσιλογισμό από εφημερίδες που ανήκουν σε διαφορετικές πολιτικές ιδεολογίες, καθώς και η παράθεση αναφορών στους συνεργάτες του εχθρού, βοηθάει να παρακολουθήσουμε όχι μόνο τον σχετικό με το θέμα μας δημοσιογραφικό - πληροφοριακό λόγο αλλά και να διακρίνουμε τη στάση του τύπου απέναντι στο φαινόμενο του δωσιλογισμού, τις αλλαγές που επέφεραν σε αυτή τη στάση οι κεντρικές πολιτικές εξελίξεις, τα μέσα με τα οποία εκείνες προσπάθησαν να πλήξουν την προσωπικότητα των συνεργαζόμενων με τις δυνάμεις κατοχής, αλλά και να αυξήσουν τη δημοτικότητα και την επιρροή τους στο αναγνωστικό κοινό, ισχυροποιώντας παράλληλα τον προπαγανδιστικό τους ρόλο ανάλογα με την πολιτική τους τοποθέτηση.

Η πρώτη εφημερίδα είναι το *Βήμα του Λαού* που αυτοπροσδιοριζόταν ως Πρωινή Δημοκρατική Εφημερίδα. Ιδιοκτήτης και υπεύθυνος της εφημερίδας ήταν ο Κ. Μαριδάκης, διευθυντής της ο Ι. Μαθιουδάκης, και διαχειριστής ο Κ. Σμυρλάκης.

²² «Κυβερνητική μέριμνα υπέρ των δωσιλόγων», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 256/1-6-1946, σ.1.

²³ Η *Δημοκρατία* προέτρεπε το λαό: «Η προθεσμία για την υποβολή μηνύσεων στους δωσιλόγους τελειώνει στις 31 Οκτώβρη. Όποιος χαρίζεται εις τους προδότες κάνει έγκλημα σε βάρος του Έθνους», «Πατριώτες!», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 137/25-10-1945, σ.1.

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ, 10 1945-1951.

Εκδιδόταν στα Χανιά, και τα αποδελτιωμένα φύλλα αφορούν στη δεύτερη περίοδο της κυκλοφορίας της. Το πρώτο φύλλο αυτή της περιόδου τυπώθηκε την Πέμπτη 10 Μαΐου του 1945. Η περίοδος αποδελτίωσης αφορά τα έτη 1945-1951.²⁴

Ο *Παρατηρητής*, αυτοπροσδιοριζόταν ως Μεγάλη Παγκρήτια Εβδομαδιαία Εφημερίδα των Χανίων. Διευθυντής της εφημερίδας ήταν ο Εμμ. Μπακλατζής και διευθυντής σύνταξης ο Β. Μπασιάς. Τα αποδελτιωμένα φύλλα αφορούν στη δεύτερη περίοδο της κυκλοφορίας της. Το πρώτο φύλλο αυτή της περιόδου τυπώθηκε τη Δευτέρα 24 Δεκεμβρίου του 1945. Η περίοδος αποδελτίωσης αφορά τα έτη 1947-1949.²⁵

Η *Νέα Εποχή*, αυτοπροσδιοριζόταν ως Ανεξάρτητη, Δημοκρατική Εφημερίδα. Ιδιοκτήτης και υπεύθυνος της εφημερίδας ήταν ο Μ. Πετράκης. Για την ύλη υπεύθυνη ήταν συντακτική επιτροπή. Εκδιδόταν στα Χανιά, και τα αποδελτιωμένα φύλλα αφορούν τη δεύτερη περίοδο της κυκλοφορίας της. Το πρώτο φύλλο αυτή της περιόδου τυπώθηκε τη Δευτέρα 16 Ιουλίου του 1945. Η περίοδος αποδελτίωσης αφορά τα έτη 1945-1948.²⁶

Ο *Κήρυξ*, αυτοπροσδιοριζόταν ως Ανεξάρτητη Δημοκρατική Εφημερίδα. Ιδρυτής της ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος, και διευθυνόταν από συντακτική επιτροπή. Εκδιδόταν στα Χανιά, και τα αποδελτιωμένα φύλλα αφορούν την τρίτη περίοδο του πρώτου έτους της κυκλοφορίας της. Το πρώτο φύλλο αυτής της περιόδου τυπώθηκε στις 17 Νοεμβρίου του 1945. Από το φύλλο 9, ιδιοκτήτης ήταν ο Κ. Κ. Μητσοτάκης. Η περίοδος αποδελτίωσης αφορά τα έτη 1946-1948.²⁷

Η *Δημοκρατία*, ήταν όργανο της Νομαρχιακής Επιτροπής του Νομού Χανίων του πολιτικού συνασπισμού των κομμάτων του ΕΑΜ και διευθυνόταν από επιτροπή. Εκδιδόταν στα Χανιά, και τα αποδελτιωμένα φύλλα αφορούν την πρώτη περίοδο της κυκλοφορίας της. Το πρώτο φύλλο της τυπώθηκε την Κυριακή 13 Μαΐου του 1945. Από το φύλλο 60, διευθυντής και υπεύθυνος της εφημερίδας ανέλαβε ο Γ. Τσίβης, ενώ από το φύλλο 452 υπεύθυνος ύλης ανέλαβε ο Χ. Μπελέσης. Η περίοδος αποδελτίωσης αφορά τα έτη 1945-1947.²⁸

Τέλος, η *Λευτεριά*, ήταν το όργανο της Περιφερειακής Επιτροπής του Νομού Χανίων του Κ.Κ.Ε. Ιδρυτής της ήταν ο Β. Κτιστάκης, διευθυντής της ο Κ. Ηλιάκης.

²⁴ Μιχάλης Γρηγοράκης, *Χανιώτικος Τύπος 1831-1931*, Χανιώτικα Νέα, 2004, σ. 193.

²⁵ Μιχάλης Γρηγοράκης, *ό.π.*, σ. 206.

²⁶ Στο ίδιο, σ. 202.

²⁷ Στο ίδιο, σ. 204.

²⁸ Στο ίδιο, σ. 196.

Εκδιδόταν στα Χανιά και το πρώτο φύλλο του πρώτου χρόνου της νέα περιόδου της εφημερίδας, τυπώθηκε τη Δευτέρα 21 Μαΐου του 1945. Από το φύλλο 39 διευθύνεται από επιτροπή, όπως και από το φύλλο 74 υπεύθυνος ύλης αναλαμβάνει ο Μ. Ξανθουδάκης. Η περίοδος αποδελτίωσης αφορά τα έτη 1945-1946.²⁹

Γ. Οι Δωσίλογοι

α. Οι άνθρωποι των «αρχών».

Οι Γερμανοί όταν εισέβαλαν στην Κρήτη προσπάθησαν, όπως και σε οποιοδήποτε άλλο ευρωπαϊκό χώρο, να βρουν μέσα από τον γηγενή πληθυσμό τα ερείσματα εκείνα που θα τους βοηθούσαν όχι μόνο να διοικήσουν τον τόπο αποτελεσματικά και με ασφαλή τρόπο, αλλά και να διατηρήσουν τον πληθυσμό πειθήνιο στις διαταγές τους. Σε τοπικό επίπεδο, στην κορυφή των δωσιλόγων βρίσκονταν ο Γενικός Διοικητής Κρήτης, οι νομάρχες, οι δήμαρχοι και γενικά οι τοπικοί άρχοντες, ορισμένοι από τους αρχιερείς και τους ιερείς του νησιού, οι Διοικητές και οι επιτελείς των Ταγμάτων Ασφαλείας. Συμπεριλαμβάνονταν, επίσης, ένα μέρος της πνευματικής και επιστημονικής ηγεσίας του τόπου, μεγάλοι έμποροι, βιομήχανοι, επιχειρηματίες και δημοσιογράφοι.³⁰ Το ίδιο το υλικό μάς οδήγησε σε κάποια συγκεκριμένα πρόσωπα που μες την ιδιότητά τους μπορούν να αποτελέσουν αντιπροσωπευτικά παραδείγματα για αυτή την κατηγορία.

Τον Ιανουάριο του 1943 οι Γερμανοί διόρισαν ως Γενικό Διοικητή Κρήτης τον Ι. Πασαδάκη.³¹ Ο Πασαδάκης είχε διατελέσει και διορισμένος Νομάρχης Ηρακλείου, και φαίνεται να είχε από τότε αγαστές σχέσεις με τους Γερμανούς διοικούντες. Πίστευε στην τελική επικράτηση των Γερμανών και θεωρούσε ότι συμφέρον της Ελλάδας θα ήταν να βρεθεί στο στρατόπεδο των νικητών μετά το τέλος του πολέμου, προκειμένου να προσκομίσει εδαφικά οφέλη σε βάρος της Σερβίας και της Βουλγαρίας.³²

---

²⁹ Στο ίδιο, σ. 197.

³⁰ Νίκος Καρκάνης: *Οι δωσίλογοι της κατοχής*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1982, σ. 49.

³¹ Για τον Ι. Πασαδάκη βλ. και http://www.patris.gr/articles/221220#.UvtXUPI_v50

³² Ιωάννης Παΐζης, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1971, σ. 170.

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ, 12 1945-1951.

Όπως μας πληροφορεί η *Δημοκρατία* στις 19 Οκτωβρίου του 1946 ορίζεται η δίκη του Πασαδάκη στα Χανιά, μαζί με άλλους κατηγορούμενους για προδοσία.³³ Η εφημερίδα κατηγορεί την τότε εξουσία ότι «*υποστηρίζει τους δωσιλόγους*» και ότι μεταφέροντας τη δίκη στα Χανιά δεν θα μπορούσαν να προσέλθουν βασικοί μάρτυρες κατηγορίας. Αν και σύμφωνα με τον Α.Ν. 533, άρθρο 12: «*μεταξύ πλειόνων συμπεριλαμβανομένων και επίσης αρμόδιων δικαστηρίων και επί της προανακρίσεως υπαλλήλων, προτιμάται η πρότερον καλέσασα τον κατηγορούμενον ή διατάξασα την σύλληψιν ή φυλάκισιν τούτου Αρχή*», ο ισχυρισμός της εφημερίδας μπορεί να μην είχε νομική βάση, είχε, όμως ουσιαστική: οι κακές συγκοινωνιακές υποδομές της εποχής, καθιστούσαν σχεδόν αδύνατη τη μετακίνηση βασικών συντελεστών της δίκης, με συνέπεια οι δίκες να στερούνται καθοριστικών, για την έκβασή τους, μαρτυριών. Η τακτική αυτή βέβαια απέβλεπε και σε ένα άλλο στόχο: να μειώσει τις πιθανότητες βίαιων αντιδράσεων των θιγόμενων πολιτών ενάντια στους κατηγορούμενους και άρα να αποφευχθούν νέες αντεκδικήσεις.

Ο Πασαδάκης είχε ηγετική θέση μεταξύ των δωσιλόγων της Κρήτης, όπως προκύπτει και από μαρτυρίες στις μετέπειτα δίκες. Σε άρθρο της η *Λευτεριά* στις 12 Αυγούστου του 1946 αναφέρει ότι ο Κωνσταντινίδης, αρχηγός της Αντικομμουνιστικής Οργάνωσης Κρήτης (Α.Ο.Κ.), εκτός από συνεργάτη των Γερμανών ήταν και στενός συνεργάτης του Πασαδάκη.³⁴

Ως Γενικός Διοικητής Κρήτης ο Πασαδάκης εξέδιδε διαταγές προς τους υφισταμένους του αρχηγούς των Ταγμάτων Ασφαλείας της Κρήτης. Η *Λευτεριά* στις 29 Απριλίου του 1946 δημοσίευσε μία τέτοια διαταγή του Πασαδάκη προς τον επικεφαλής του τάγματος Χανίων ταγματάρχη Δ. Παπαγιαννάκη. Πρόκειται για μια «*άδεια άμεσου τουφεκισμού, από 15/2/1944*», που του έδινε το δικαίωμα «*να τουφεκίζει ενόπλους συμμορίτες, ζωοκλέπτας συστηματικούς και επικίνδυνους, Μπολσεβίκους κινουμένους προπαγανδιστικά και ληστές εκβιαστές αγροτών. Η τοιαύτη άδεια δίδεται υπό του περιορισμού να μην γίνει μεγάλη χρήση αυτής πέραν του μέτρου, δηλαδή δύο άτομα εξ εκάστης των τεσσάρων και άνευ κατηγοριών!!! Αρ. εμπιστευτικού 13, 29/2/1943*».³⁵

Ο Ι. Γαλάνης αποτελεί άλλη μία περίπτωση φορέα εξουσίας των κατεχόμενων Χανίων, διορισμένου από τους Γερμανούς ως Νομάρχη του Νομού. Η *Λευτεριά* στις

³³ «Η δίκη των αρχιπροδοτών Ηρακλείου», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 420, 10 Οκτωβρίου 1946, σ. 1.

³⁴ «Η δίκη του προδότη Παπαγιαννάκη αποτελεί εμπαιγμό του λαού μας. Ο δωσιλογισμός των Χανίων επί σκηνής. Μερικά συμπεράσματα», *Λευτεριά*, αρ.φ. 83/12-8-1946, σ.2.

³⁵ «Να που βασιζόταν ο προδότης Παπαγιαννάκης», *Λευτεριά*, αρ.φ. 68/29-4-1946, σ.1.

11 Νοεμβρίου 1945 δημοσίευσε σημείωμα του Π. Τσαμαντάκη, μέλους του ΕΑΜ, ο οποίος διαμαρτυρόταν επειδή «*Ο Μαυρακάκης ο καθηγητής είναι αναρμόδιος να εκδώσει την ιστορία του Κρητικού Κινήματος Αντίστασης διότι: όταν το 1942 σαμποτάρονταν η αγγαρεία των Γερμανών, αυτός παρότρυνε τους χωριανούς να πηγαίνουν αγγαρεία, να δίνουν καρπούς και λάδι για να μην δίνουμε αφορμές στους Γερμανούς! [...] Και όταν χτυπήσαμε τους Σουμπερίτες στα Μεσκλά κι' οι χωριανοί βγήκαν στο βουνό ο Μαυρακάκης με τον προδότη νομάρχη Γαλάνη ήρθε στο χωριό να πείσει τους κατοίκους να γυρίσουν πίσω. Μόλις γύρισαν, πήγαν οι Γερμανοί, πιάσανε 40 κι' από αυτούς πέθαναν στη Γερμανία 30*».³⁶

Το περιστατικό που αναφέρει ο Τσαμαντάκης μάς δίνει σημαντικές πληροφορίες, αν βέβαια το δεχτούμε ως αξιόπιστο, όχι μόνο για το πρόσωπο που μας ενδιαφέρει εδώ, το Νομάρχη Γαλάνη, ο οποίος απερίφραστα κατηγορείται ως προδότης από το συντάκτη, αλλά και για τις τακτικές που ακολουθούσαν οι τοπικοί άρχοντες έναντι των πολιτών. Οι συστάσεις για αποχή από αντιστασιακές ενέργειες, οι παροτρύνσεις για προσφορά αγγαρειών, οι «νουθεσίες» για παροχή υλικών αγαθών προς τους Γερμανούς, η ενθάρρυνση της συνεργασίας με τους κατακτητές, ήταν μερικές από τις τακτικές που χρησιμοποιούσαν οι τοπικοί άρχοντες έναντι του πληθυσμού. Όμως, ιδιαίτερη σημασία έχει η προσπάθεια του Μαυρακάκη, που σύμφωνα με τον Τσαμαντάκη ήταν συνεργάτης του Γαλάνη, για να εκδώσει το 1945 «την Ιστορία του Κρητικού Κινήματος Αντίστασης». Το συγκεκριμένο εγχείρημα αποδεικνύει ότι οι κατηγορούμενοι για δωσιλογισμό, μέσα από μηχανισμούς παραχάραξης της ίδιας της πραγματικότητας, επιχειρούσαν να προβάλλουν μια ψευδή εικόνα για τον εαυτό και τη δράση τους, θεωρώντας ότι στη μνήμη περνάει όχι μόνο ό,τι βιώνεται αλλά και ό,τι καταγράφεται.

Ο *Κήρυκας* στις 17 Μαρτίου του 1948 ανέφερε ότι την επομένη ημέρα θα άρχιζε στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων η δίκη του «*I. Γαλάνη διατελέσαντος Νομάρχου Χανίων κατά την κατοχήν, αγνώστου διαμονής επί καταδόσει*».³⁷ Ο Γαλάνης, όπως και πολλοί άλλοι κατηγορούμενοι για δωσιλογισμό, μετά την απελευθέρωση, φοβούμενοι το ενδεχόμενο των αντιποίνων και της λογοδοσίας στη δικαιοσύνη, άλλαξαν τόπο διαμονής, ή διέφυγαν στο εξωτερικό, φυγοδικώντας.³⁸ Όπως πληροφορούμαστε από τον *Παρατηρητή* στις 20 Ιανουαρίου του 1949: «*O I.*

³⁶ «Το οικονομικό Πρόγραμμα του δωσιλογισμού», *Λευτεριά*, αρ.φ. 41/11-11-1945, σ.2.

³⁷ «Αρχίζουν δίκαι δωσιλόγων», *Κήρυξ*, αρ.φ. 717/17-3-1948, σ.2.

³⁸ Στράτος Δορδανάς, *Η Γερμανική στολή στη ναφθαλίνη. Επιβιώσεις του δωσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1974*, Εστία, 2011, σ. 205-222.

*Γαλάνης Νομάρχης Χανίων επί Κατοχής όστις είχε καταδικασθεί ερήμην ως δωσιλόγος σε ισόβια δεσμά, συνεληφθείς εις Αθήνας, μετεφέρθη ενταύθα εις τας φυλακάς. Θα κάμει – εδήλωσεν – έφεςιν και θα δικασθή εκ νέου».*³⁹ Το δικαίωμα αυτό της ανακοπής της ερημοδικίας το παραχωρούσε στον Γαλάνη ο Α.Ν. 533/1945 στο άρθρο 28. Πράγματι, ο *Κήρυκας* στις 11 Μαρτίου 1949 έγραψε σχετικά: «*Άρχισε χθες η δίκη του επί κατοχής Νομάρχου Ι. Γαλάνη εις το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων κατηγορουμένου επί καταδόσει του Ελ. Κορωνιωτάκη και τριών Χωροφυλάκων*».⁴⁰ Την επομένη, 12 Μαρτίου 1949, η ίδια εφημερίδα, σχεδόν τηλεγραφικά, ανακοίνωσε ότι ο Γαλάνης αθώωθηκε και για τις τρεις κατηγορίες.⁴¹

Δεν είχαν, όμως, την ίδια τύχη όλοι οι διορισμένοι Νομάρχες του νησιού. Όπως έγραψε η *Νέα Εποχή*, η δολοφονία: «*του τέως Νομάρχου Ρεθύμνης επί Κατοχής Στ. Μαρκιανού παρά αγνώστων, αποδίδεται σε αντεκδίκηση διότι το θύμα θεωρείτο συνεργάτης των Γερμανών καταδίδων Έλληνας και είχε προφυλακισθεί αλλά είχε αφεθή προσωρινώς ελεύθερος*».⁴²

Αλλά και αρκετοί αξιωματικοί των σωμάτων ασφαλείας μεταπολεμικά κατηγορήθηκαν για συνεργασία με τον εχθρό ή προδοσία. Τέτοιες κατηγορίες μάλλον δεν ήταν αβάσιμες, αφού το προπολεμικό φασιστικό κράτος είχε ευνοήσει την προώθηση στις υπηρεσίες αυτές ανθρώπων ανάλογης ιδεολογίας με τη δική του, πολλοί δε από αυτούς παρέμειναν στη θέση τους και μετά την Απελευθέρωση, αναδεικνύοντας την αδυναμία των μετακατοχικών κυβερνήσεων να προχωρήσουν σε ριζικές εκκαθαρίσεις δωσιλόγων.

Ο υποστράτηγος και Ανώτερος Διοικητής Χωροφυλακής επί Κατοχής Α. Ιερωνυμάκης και ο μοίραρχος Διοικητής Χωροφυλακής Ηρακλείου Ι. Πολιουδάκης είναι δύο αξιωματικοί που κατηγορήθηκαν για συνεργασία με τους Γερμανούς και προδοσία. Για τον Πολιουδάκη, μάλιστα, υπάρχει και ένορκη κατάθεση⁴³ του διευθυντή της Γκεστάπο στο Ηράκλειο ανθυπολοχαγού Βίλελμ Κρόν, στην οποία αναφέρεται πως οι κυριότεροι πράκτορες των Γερμανών στο Ηράκλειο ήταν ο διευθυντής της Χωροφυλακής, Ι. Πολιουδάκης και ο Μείμαράκης. Ο πρώτος

³⁹ «Μεταφορά εις Χανιά Δωσιλόγου», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 103/20-1-1949, σ. 2.

⁴⁰ «Η δίκη Γαλάνη», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 145/11-3-1949, σ. 2.

⁴¹ «Ηθωώθη ο Γαλάνης», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 146/12-3-1949, σ. 2.

⁴² «Φόνος δωσιλόγου», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 234/18-2-1948, σ.2.

⁴³ Επρόκειτο για Γερμανούς που αιχμαλωτίστηκαν κατά την απελευθέρωση.

τροφοδοτούσε τη Γκεστάπο με καταδότες και ο δεύτερος έδωσε τα ονόματα 50 Ηρακλειωτών που εκτελέστηκαν.⁴⁴

Από τον Οκτώβριο του 1946 έως και τον Φεβρουάριο του 1948 οι Πολιουδάκης και Ιερωνυμάκης δικάζονταν ερήμην από το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων και καταδικάστηκαν. Οι κατηγορίες που τους βάραιναν ήταν σοβαρές: προδοσία, συνεργασία με τον εχθρό, εθνική αναξιοσύνη. Οι ποινές που τους επέβαλε το Δικαστήριο ήταν ανάλογες: ισόβια για τον μοίραρχο Πολιουδάκη και δις ισόβια για τον υποστράτηγο Ιερωνυμάκη.⁴⁵ Όμως, η κατάσταση θ' αλλάξει άρδην από το Σεπτέμβριο του 1948, και κυρίως το 1949, οπότε και οι δύο θα πετύχουν ή ελαφρύτερες ποινές ή απαλλακτικές αποφάσεις. Πλέον, είχε περάσει ανεπιστρεπτή η εποχή που το κράτος ήθελε την τιμωρία των συνεργατών των κατακτητών. Τώρα το κράτος αναζητούσε συμμάχους κατά των ανταρτών, γι' αυτό και αθώωνε, μέσω των δικαστηρίων, «λόγω αμφιβολιών» εκείνους που είχε προηγουμένα καταδικάσει.

Η μαζική αυτή «επιχείρηση» έκδοσης αθωωτικών αποφάσεων δημιουργεί εύλογα ερωτηματικά σχετικά με την αξιοπιστία των δικών· ερωτηματικά που σχετίζονταν με το ποια ήταν τα πρόσωπα που κάθε φορά δίκάζαν, είτε ανήκαν στους τακτικούς είτε στους λαϊκούς δικαστές, με το ποιοι ήταν οι μάρτυρες υπεράσπισης και τι σχέση είχαν με την τότε πολιτική εξουσία, με το τι πιέσεις ασκούσαν στους μάρτυρες κατηγορίας προκειμένου να παρουσιαστούν, αν παρουσιάζονταν, ευνοϊκοί στο δικαστήριο έναντι των κατηγορουμένων. Ήδη από το 1945 αρχίζουν, εκ μέρους των μελών των αριστερών αντιστασιακών οργανώσεων, αφενός οι διαμαρτυρίες για το ποια ήταν και για το ποια θα έπρεπε να είναι η αριθμητική συμμετοχή των λαϊκών δικαστών στα Ειδικά Δικαστήρια Δωσιλόγων, αφετέρου οι ενστάσεις για την ηθική υπόσταση κάποιων τακτικών και λαϊκών δικαστών.⁴⁶

Άνθρωποι της εξουσίας ήταν και εκείνοι που υπηρετούσαν στα Τάγματα Ασφαλείας και ιδίως οι επικεφαλής τους. Το Τάγμα Χωροφυλακής Χανίων συγκροτήθηκε στις 17 Φεβρουαρίου 1944, ύστερα από απόφαση των τοπικών δωσιλογικών αρχών και με διοικητή τον ταγματάρχη Δημήτριο Παπαγιαννάκη.

⁴⁴ Νίκος Καρκάνης, *ό.π.*, σ. 364.

⁴⁵ «Καταδίκαι δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 224/6-2-1948, σ. 2, «Καταδίκαι προδοτών», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 415/23-9-1948, σ. 2. «Τα γεγονότα του Νομού μας», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 119/12-4-1948, σ. 2, «Ανεβλήθη η δίκη Πολιουδάκη και άλλων», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 5/24-9-1948, σ. 3, «Δικαστήριο Δωσιλόγων», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 28/21-10-1948, σ. 3, *Παρατηρητής*, αρ.φ. 29/22-10-1948, σ. 4^η.

«Καταδίκαι προδοτών», *Κήρυξ*, αρ.φ. 880/23-9-1948, σ. 2, «Σύλληψις Ιερωνυμάκη», *Κήρυξ*, αρ.φ. 842/10-8-1948, σ. 2. «Το Δικαστήριο Δωσιλόγων», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 503/25-10-1948, σ. 2.

⁴⁶ «Λαϊκοί δικαστές», *Λευτεριά*, αρ.φ. 50/24-12-1945, σ.1.

ΟΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ, 16 1945-1951.

Αποστολή του τάγματος τυπικά ήταν η πάταξη της ζωοκλοπής, ουσιαστικά όμως ήταν η καταδίωξη των ανταρτών. Το «ελληνικό τμήμα διώξεως ανταρτών Παπαγιαννάκης», όπως αναφέρεται στα γερμανικά έγγραφα της εποχής, αριθμούσε περίπου 200 άνδρες «άνευ θητείας», και αποτελούσε τη μοναδική επιτυχημένη περίπτωση μίας ένοπλης, αντιαντάρτικης, αντικομμουνιστικής οργάνωσης σε όλο το νησί, που δημιουργήθηκε από τους Γερμανούς.⁴⁷

Ειδικά, ο Δ. Παπαγιαννάκης φαίνεται ότι ήταν ένα από τα κυριότερα γηγενή στελέχη που χρησιμοποίησαν οι Γερμανοί προκειμένου να καταστήσουν πιο αποτελεσματική τη διοίκησή τους στην περιοχή των Χανίων. Η φυσιογνωμία του ήταν ίδια με εκείνη των υπολοίπων επικεφαλής των Ταγμάτων Ασφαλείας ανά την Ελλάδα: ήταν γνώστης της περιοχής, πρόθυμος να συνεργαστεί, έμπειρος για το πώς λειτουργούσε ο μηχανισμός της αστυνόμευσης, αδίστακτος, ετοιμοπόλεμος και, κυρίως, εμπειροπόλεμος. Όλες οι παραπάνω ιδιότητες είχαν βαρύνουσα σημασία για την επίτευξη της αποστολής των ταγμάτων, που δεν ήταν άλλη από την εξάλειψη του κομμουνισμού.

Η εφημερίδα *Δημοκρατία* δημοσίευσε στις 9 Ιουνίου 1945 δύο ανακοινώσεις που υπογράφει ο Παπαγιαννάκης και που είναι ενδεικτικές του σκοπού και της δράσης του τάγματος του οποίου ο ίδιος ηγούνταν. Η πρώτη ανακοίνωση ανέφερε: «*Το τάγμα χωροφυλακής Χανίων ανακοινού τα ακόλουθα: το Κομμουνιστικόν Κόμμα εκυκλοφόρησε ανακοινωθέν, δια του οποίου καθιστά γνωστόν ότι ο απαχθείς χωροφύλαξ Γεωργουσάκης Ζαχαρίας καταδικασθεί παρά του ανταρτοδικείου εξετελέσθη, με την κατηγορίαν ότι συμμετείχεν εις τον φόνον του Εμμ. Πιμπλή. Το έγκλημα τούτο το οποίον ο Κομμουνισμός διέπραξε αναμφισβητήτως, δεν θα παραμείνη ατιμώρητον. Το ειδοποιούμεν ότι διά την πληρωμήν του χωροφύλακος Γεωργουσάκη θα πέσουν πενήκοντα (50) κεφαλαί Κομμουνιστών και άλλων συνεργατών των. Χανιά 26/8/1944*»· ακολουθεί η υπογραφή του Δ. Παπαγιαννάκη. Και η δεύτερη ανακοίνωση κινούνταν στα ίδια πλαίσια. Μόνο που τώρα ο απαχθείς άνδρας του Τάγματος ήταν αξιωματικός και η ζωή του ισούνταν με «*100 κεφαλαί κομμουνιστών*».⁴⁸

Οι δύο ανακοινώσεις αποκαλύπτουν γιατί πολλοί δωσίλογοι, μεταξύ αυτών και ο Παπαγιαννάκης, στις δίκες τους υποστήριζαν ότι σκοπός της συνεργασίας τους

⁴⁷ Τάσος Κωστόπουλος, *Η αυτολογοκριμένη μνήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοκοφροσύνη*, Φιλίστωρ, 2005, σ. 19.

⁴⁸ Η ανακοίνωση αυτή δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Παρατηρητής* στις 30-8-1944 που είχε καταστεί όργανο της Γερμανικής προπαγάνδας από τον ερχομό των Γερμανών.

με τους κατακτητές ήταν ο πόλεμος εναντίον του κομμουνισμού.⁴⁹ Τα αντίποινα με τα οποία απειλεί τους κουμμουνιστές ο Παπαγιαννάκης θυμίζουν έντονα γερμανικές πρακτικές. Πέρα από αυτή τη μακάβρια αναλογία, σημασία έχουν και τα πρόσωπα που αναφέρονται στις ανακοινώσεις. Στην πρώτη αναφέρεται ότι ο χωροφύλακας που εκτελέστηκε από τους αντάρτες συμμετείχε στο φόνο του Εμμ. Πιμπλή. Ο Πιμπλής, ένας νεαρός αντιστασιακός, πρώην αξιωματικός, που είχε ηγετική θέση στην αντίσταση, συνελήφθη και εκτελέστηκε από τους άνδρες του Παπαγιαννάκη. Όμως οι σύντροφοί του *«έμαθαν το όνομα του φονιά, του ταγματасφαλίτη, και παρακολουθούσαν τις κινήσεις του. Και όταν άκουσαν ότι βρισκόταν στα Δελιανά (ήταν το χωριό του), πήγαν όλοι, πήραν και μία ομάδα ενόπλων της Ε.Ο.Κ.⁵⁰ από την επαρχία Σελίνου, που οι άντρες της είχαν συνεργαστεί πολλές φορές με τον Πιμπλή και τον αγαπούσαν, και κύκλωσαν τα Δελιανά. Βρέθηκαν όμως αναπάντεχα αντιμέτωποι με άλλους αρματωμένους Εοκίτες ντόπιους που ήθελαν να προστατέψουν το συγχωριανό τους χωροφύλακα Γεωργουσάκη. Λίγο έλλειψε να αλληλοσκοτωθούν οι Εοκίτες· τελικά όμως υποχώρησαν οι ντόπιοι κι άφησαν τους άλλους να τους πιάσουν. Δεν τον εκτέλεσαν όμως οι ίδιοι. Αυτή τη δουλειά την αναθέσανε στον ΕΛΑΣ. Τον παρεδώσανε λοιπόν στον ΕΛΑΣ, αυτοί τον περάσανε ανταρτοδικείο, τον καταδικάσανε σε θάνατο και τον εκτέλεσαν».*⁵¹

Εκτός, όμως, από το στρατιωτικό, η σύγκρουση του τάγματος με την Αντίσταση φαίνεται να επεκτείνεται και σε άλλα επίπεδα, όπως ήταν αυτό της απονομής δικαιοσύνης. Σε απάντηση προς τα Λαϊκά Δικαστήρια του ΕΛΑΣ και τα

⁴⁹ Την ίδια ημέρα η *Δημοκρατία* δημοσιεύει και τη μαρτυρία ενός πρώην άντρα του τάγματος του Παπαγιαννάκη. Οι αναμνήσεις του ήταν αποκαλυπτικές, αν και καθόλου, κολακευτικές για το κλίμα που επικρατούσε στο εσωτερικό του τάγματος. Ο Ευστράτιος Καγάκης, μέλος του τάγματος καταφερόταν κατά του διοικητή Παπαγιαννάκη. Ανέφερε χαρακτηριστικά: *«Υπηρετούσα στα τάγματα ασφαλείας Παπαγιαννάκη, στα Σφακιά, στο σταθμό Πατσιανού. Κατά τις αρχές Ιουλίου 1944, μας είπαν να κατεβούμε στα Χανιά να πάρουμε θερινά ρούχα και 2 μηνών μισθό καθώς και βιβλιάρια. Πηγαίνομε λοιπόν στο τάγμα. Εκεί όμως μας παρουσιάζουν κάτι υπεύθυνες δηλώσεις που έπρεπε να υπογράψωμε για να πάρουμε τα ανωτέρω. Οι δηλώσεις αυτές εν γενικαίς γραμμαίς έλεγαν ότι: θα πολεμήσωμε μέχρις εσχάτων αντάρτες και κομμουνιστές και αν δεν το κατορθώσωμε θα συνεργαστούμε και με τους γερμανούς. Όποιος από εμάς δεν υπέγραφε τον έκλειναν φυλακή ως κομμουνιστή και συγκεκριμένα εφυλάκισαν 7, μεταξύ αυτών και έναν Μελάκη Παναγιώτη και του είπαν έπειτα ότι έκλεψε, γι' αυτό τον φυλάκισαν. Αφού υπογράψαμε, θέλοντας και μη, πήραμε τα θερινά κι φύγαμε. Αυτή είναι η πατριωτική δράση του Παπαγιαννάκη ο οποίος σήμερα κόπτεται από τον πατριωτισμόν του».*[?] Φυσικά δεν γνωρίζουμε τις συνθήκες της κατάθεσης Καγάκη. Πάντως η περιγραφή του για αυτά που συνέβαιναν εντός του τάγματος δεν φαίνεται να απέχουν πολύ από την αλήθεια. *«Και αυτοαποκαλύψεις»*, *Δημοκρατία*, αρ.φ. 24/9-6-1945, σ.1.

⁵⁰ *«Η Εθνική Οργάνωσις Κρήτης (ΕΟΚ) καταδικάζει μεν δημόσια το τάγμα Παπαγιαννάκη, στα κρυφά όμως διατηρεί μαζί του φιλικές σχέσεις, προμηθευόμενη απ' αυτό όπλα και διασφαλίζοντας την ασυλία των στελεχών της».* Τάσος Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ.59-60. Για κάποια πρώτα στοιχεία σχετικά με την Εθνική Οργάνωση Κρήτης, στο <http://archive.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=723241>

⁵¹ Σταύρος Βλοντάκης, *Η Οχυρά Θέσις Κρήτης*, Αθήνα 1976, σ. 31. Το ίδιο αναφέρεται και στο Γιάννης Τσίβης, *Χανιά Κατοχή και Αντίσταση*, Γνώση, Αθήνα 1985, σελ 91-93.

Τάγματα, εκτός των ίδιων των Γερμανών, εισάγουν, μέσω των δικαστηρίων, τη δική τους οπτική περί «δικαιοσύνης». Ο Παπαγιαννάκης, και πάλι, θέλοντας να συντομεύσει τις διαδικασίες που οδηγούσαν στην εκτέλεση τους συλληφθέντες από το τάγμα του «εχθρούς του έθνους», εισηγείται «*προς την Γενική Διεύθυνσιν Κρήτης, διαταγή να μην παρίσταται ανάγκη αυτοπροσώπου εμφανίσεως των μαρτύρων. Να καταργηθούν τα δικαιώματα αναίρεσεως, εφέσεως, ανακοπής, αναβολής κ.λπ. και η πρωτόδικος απόφασις να γίνεται άμα τη ανακοινώσει εκτελεστή*». ⁵²

Μετά την Απελευθέρωση ο Παπαγιαννάκης ήταν στους πρώτους προς σύλληψη καταζητούμενους στο νησί. Η *Δημοκρατία* στις 9 Ιουνίου του 1945 απαιτούσε να «*συλληφθή ο προδότης Παπαγιαννάκης*», ενώ στο ίδιο φύλλο της αναδημοσίευσε, από την εφημερίδα *Ελληνική Φωνή* της 7^{ης} Ιουνίου 1945, μία ομολογία του Παπαγιαννάκη για τα εγκλήματα που είχε κάνει ο ίδιος και οι άνδρες του τάγματος του. Ο Παπαγιαννάκης λοιπόν ομολογούσε πως: «*συνελάβομεν 520 ενόπλους κακοποιούς και ότι ουδένα εξ αυτών παρεδώσαμεν εις την γερμανικήν μυστικήν αστυνομίαν ως αι διαταγαί του κατακτητού και ως έπραττον πάσαι αι λοιπαί αρχαί χωροφυλακής....*». ⁵³

Τελικά, ο Παπαγιαννάκης θα συλληφθεί και θα προφυλακιστεί τον Ιούλιο του 1945 για το φόνο του πράκτορα της βρετανικής Force 133 Μανόλη Πιμπλή από άνδρες της μονάδας του, καθώς και για την ανάμιξη του τάγματός του στις μαζικές εκτελέσεις χωρικών στο Μαλάθυρο, το Κακόπετρο και τα Παλιά Ρούματα, και θα οδηγηθεί σε δίκη. ⁵⁴ Όπως έγραψε η *Νέα Εποχή* «*υπό του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων ωρίσθη η 17 Μαρτίου ημέρα της δίκης του επί προδοσία κατηγορουμένου Δημ. Παπαγιαννάκη διοικητού του τάγματος Ασφαλείας Χανίων επί κατοχής*». ⁵⁵ Όμως, η δίκη θα αναβληθεί δύο φορές ⁵⁶ για ν' αρχίσει τελικά στις 7 Αυγούστου του 1946. Ο *Κήρυκας* γνωστοποιούσε στους αναγνώστες του το γεγονός της έναρξης της δίκης ως εξής: «*ενώπιον του Ειδικού Δικαστηρίου Δωσιλόγων Χανίων αρχίζει σήμερα την πρωίαν η δίκη του Δημ. Παπαγιαννάκη Ταγματάρχου της Χωροφυλακής και των μετ' αυτού συγκατηγορουμένων επί παραβάσει των διατάξεων της 6^{ης} Συντακτικής*

⁵² «Βούρκος προδοσίας», *Λευτεριά*, αρ.φ. 69/6-5-1946, σ.1.

⁵³ «Να συλληφθή ο προδότης Παπαγιαννάκης – από την ομολογία ενός ενόχου», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 24/9-6-1945, σ.1.

⁵⁴ Τάσος Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 83.

⁵⁵ «Δίκη Παπαγιαννάκη», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 161/7-2-1946, σ. 2.

⁵⁶ «Ανεβλήθη η δίκη Παπαγιαννάκη», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 268/15-3-1946, σ. 4^η, & «Το δικαστήριο ανέβαλε την δίκη Παπαγιαννάκη για την 25^{ην} του επομένου», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 251/27-5-1946, σ.2.

*Πράξεως. Ο ΚΗΡΥΞ λόγω ενδιαφέροντος θα κρατεί ενήμερους τους αναγνώστας του κατά την πορείαν της δίκης».*⁵⁷

Πάντως, ο *Κήρυκας* δεν ήταν η μόνη εφημερίδα που αναφέρθηκε στη έναρξη της δίκης Παπαγιαννάκη. Όπως ήταν αναμενόμενο, και οι αριστερές εφημερίδες των Χανίων έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη δίκη του πρώην διώκτη τους. Η *Δημοκρατία* στις 7 Αυγούστου 1946 δεν ενημέρωνε απλώς τους αναγνώστες της σχετικά με τη δίκη, αλλά προχωρούσε και στην αναλυτική απαρίθμηση του κατηγορητηρίου, καθώς και σε σκληρούς χαρακτηρισμούς για τον ίδιο τον διοικητή του τάγματος. Έγραφε, λοιπόν: «σήμερα δικάζεται ο προδότης Παπαγιαννάκης. Ο αρχιταγματαλήτης Παπαγιαννάκης κατηγορείται 1) ότι με συνεργασία των γερμανών ίδρυσε τάγμα ασφαλείας. 2) ότι κατέδωσε εις τους γερμανούς έλληνες πολίτες και ενήργησε για την σύλληψη αυτών εκ των οποίων 2 εκτοπίστησαν στη Γερμανία. 3) τον Αύγουστο του 1944 παρέδωσε στη μυστική αστυνομία κατάλογο 25 δήθεν κομμουνιστών κρατουμένων εις τας φυλακάς Αγυιάς οι οποίοι εξετέλεσθησαν άνευ διαδικασίας υπό των γερμανών. 4) ότι εκ προθέσεως παρεκίνησε τους ταγματασφαλίτες χωροφύλακες του τάγματος του και εξετέλεσαν την ανθρωποκτονία Εμμ. Πιμπλή. Εκτός από τις παραπάνω κατηγορίες τον βαρύνει και σωρός ακόμη άλλων. Το Δικαστήριο των Δωσιλόγων πρέπει να απονείμει την αρμόζουσα τιμωρία σ' αυτό το ανθρωπόμορφο κτήνος που υπήρξεν ο Λάμπου⁵⁸ της Κρήτης».⁵⁹

Μεγάλο ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζουν τα όσα γράφει η εφημερίδα *Λευτεριά*, που, ως όργανο του Κ.Κ.Ε., δεν έμενε μόνο στην αναφορά της τρέχουσας ειδησεογραφίας για τη δίκη. Ο συντάκτης που ασχολήθηκε με το σχετικό θέμα στηλίτευε τα κακώς κείμενα της δίκης και με ιδιαίτερα μεγάλη οξυδέρκεια έφτασε στην ανάδειξη πολλών παραγόντων της τότε πολιτικής παθογένειας. Οι πρώτες παρατηρήσεις αφορούν στην προδικασία, καθώς και στη διαδικασία της δίκης. Η εφημερίδα επέκρινε τις πρακτικές που ακολουθούνται προκειμένου οι κατηγορούμενοι είτε να αθωωθούν είτε να καταδικαστούν σε ελαφρύτερες ποινές. Οι αναβολές της δίκης, η τρομοκράτηση μαρτύρων, η δημιουργία ευνοϊκών δικαστικών συνθέσεων που θα εγγυώνταν την αθώωση των κατηγορουμένων, η αντικατάσταση

⁵⁷ «Η δίκη Παπαγιαννάκη», *Κήρυξ*, αρ.φ. 221/7-8-1946, σ.2.

⁵⁸ Διοικητής της Ειδικής Ασφαλείας Πρωτεύουσας.

⁵⁹ «Σήμερα δικάζεται ο ταγματαλήτης Παπαγιαννάκης», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 368/7-8-1946, σ.1.

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ, 20 1945-1951.

του Ειδικού Επιτρόπου, το αντικομμουνιστικό μένος των μαρτύρων υπεράσπισης,⁶⁰ ήταν μερικές από τις μεθοδεύσεις που προσέβαλλαν την αξιοπιστία της δίκης.

Στα τέλη του Ιουλίου 1945, ο υφυπουργός τύπου καθηγητής Δ. Ζακυνθινός αποδίδει την καθυστέρηση που χαρακτηρίζει τις ενέργειες των δικών των συνεργατών στον περιορισμένο αριθμό δικαστών και στην «*ψυχολογική ατμόσφαιρα την οποίαν εδημιούργησε η ανταρσία του Δεκεμβρίου*». Προσθέτει επιπλέον ότι είχαν καταμετρηθεί 18.000 ατομικές καταγγελίες εναντίον συνεργατών των Γερμανών, ενώ 1.100 άτομα είχαν προφυλακιστεί εν αναμονή της δίκης τους. Επίσης, ότι έντεκα είχαν καταδικαστεί σε θάνατο, έξι σε ισόβια και δύο είχαν ήδη εκτελεστεί. Ωστόσο, τον Ιούνιο του 1946, η αρμόδια υπηρεσία ανακοινώνει ότι έχει εξετάσει 3.500 περιπτώσεις καταγγελιών και ότι μόνο για το 7% από αυτές έχει προταθεί να συνεχιστεί η δίωξη. Αντίθετα, ένας μεγάλος αριθμός των οπαδών του ΕΑΜ παραμένει στις φυλακές: στα τέλη του 1945, από τον αρχικό αριθμό των 80.000 είναι ακόμη φυλακισμένοι 48.956. Το καλοκαίρι του 1946 πολλά πρώην στελέχη των Ταγμάτων Ασφαλείας επανέρχονται στις τάξεις του στρατού.⁶¹

Ενδεικτικό, για τη *Λευτεριά*, είναι και το κλίμα που δημιούργησαν στο δικαστήριο οι μάρτυρες υπεράσπισης. Φαίνεται ότι ο φόβος που επικρατούσε τον πρώτο καιρό στις τάξεις των κατηγορουμένων για δωσιλογισμό εξέλιπε με την πάροδο του χρόνου και τις πολιτικές εξελίξεις. Έτσι, πολλοί από τους μάρτυρες δεν περιορίζονταν στο ρόλο τους κατά τη διάρκεια της δίκης. Αντίθετα, έβρισκαν βήμα για να εκδηλώσουν το αντικομμουνιστικό μένος τους αγορεύοντας χωρίς διακοπή, και προβάλλοντας την «*εθνική τους δράση*» σε ατελεύτητες αφηγήσεις και περιγραφές, με τους δικαστές να τους ανέχονται «*χωρίς να τους διακόπτουν*».⁶²

Δε λείπουν και οι αναφορές στον ρόλο των Άγγλων τόσο κατά τη διάρκεια της Κατοχής όσο και μετέπειτα. Ανέφερε η εφημερίδα: «*Η δίκη είναι αποκαλυπτική σχετικά με τη δράση των Άγγλων επί Κατοχής, που στόχος τους μοναδικός ήταν να διχάσουν τον λαό και χρησιμοποιώντας τα γερμανικά όπλα, όπου δεν μπορούσαν να φέρουν αυτοί, να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις εμφυλίου πολέμου και επεμβάσεως. Τα «πιστοποιητικά πατριωτισμού» που ο Παπαγιαννάκης όπως και όλοι οι προδότες κρατούν δείχνουν την ευθύνη τους. Δεν ξέρουμε αν ο Παπαγιαννάκης στη δίκη αυτή*

⁶⁰ «Η δίκη του προδότη Παπαγιαννάκη αποτελεί εμπαιγμό του λαού μας. Ο δωσιλογισμός των Χανίων επί σκηνής. Μερικά συμπεράσματα», *Λευτεριά*, αρ.φ. 83/12-8-1946, σ.2.

⁶¹ Προκόπης Παπαστράτης, *ό.π.*, σ. 55-57.

⁶² *Λευτεριά*, *ό.π.*, σελ 1.

σκέπτεται να εκθέσει όλη την ιστορία των συνομιλιών του με τους Άγγλους για την ίδρυση του τάγματος ή αν η υπεράσπιση προτιμήσει άλλον δρόμον. Άλλη παρατήρηση είναι το θράσος του κατηγορουμένου και των μαρτύρων. Ο κατηγορούμενος απειλεί ότι σε 10 ημέρες θα ξαναβγάλει διαταγές ως Διοικητής Χωροφυλακής που έχει σκοπό την τρομοκράτηση των μαρτύρων. Γνωρίζει το «κλίμα» του δωσιλογισμού που κυβερνά και υπολογίζει πολύ σε αυτό. Δεν υπολογίζει όμως και τον λαό». ⁶³ Την έκδοση «πιστοποιητικών πατριωτισμού» στα Χανιά επιβεβαιώνουν και άλλες αναφορές. Ο Ι. Παϊζης έγραφε γι' αυτό το θέμα: « [οι Άγγλοι] έδωσαν πιστοποιητικά στους διαφόρους προδότες ότι τάχα εκείνοι τους είχαν τοποθετήσει στις γερμανικές υπηρεσίες. Έτσι ζέφυγαν πάσης τιμωρίας εκείνοι που έπρεπε να τιμωρηθούν αυστηρώς και να δικασθούν απλοί άνθρωποι, που είχαν υποπέσει εις μικρότερα αδικήματα. Υπάρχουν προδότες, συνεργάτες του εχθρού που έπρεπε να τουφεκισθούν και απηλλάγησαν διά βουλεύματος ή ηθώθησαν υπό των Δικαστηρίων». ⁶⁴

Η Λευτεριά συνέχισε να γράφει για τη δίκη Παπαγιαννάκη. Επεσήμαινε και πάλι τη διάχυτη εντύπωση πως το δικαστήριο περνούσε από τη μία υπόθεση στην άλλη «κι όλες τις αφήνει για να περάσει σ' άλλες». Στηλίτευε τη στάση των δικαστών και της υπεράσπισης και αναζητούσε τα αίτια της δημιουργίας των Ταγμάτων Ασφαλείας όταν έγραφε: «Από τη δίκη προκύπτει όλη η προδοτική δράση της Χωροφυλακής στην Κατοχή, (κατάλογοι κομμουνιστών κ.τ.λ.), έτσι που ο Παπαγιαννάκης προσπαθεί να ρίξει όλη την ευθύνη στον Ιερωνυμάκη, Μαρινάτο κ.ά. και ειδικότερα στην Ασφάλεια. Ενώ είναι γνωστό ότι ακριβώς γιατί εξάντλησαν εδώ τις δυνατότητες που είχαν με τη χωροφυλακή, ίδρυσαν τα Τάγματα, γιατί το φούντωμα του απελευθερωτικού κινήματος δεν μπορούσε να κτυπηθεί με τους Χαφιέδες μόνο». ⁶⁵ Παρόλα αυτά, η εφημερίδα δεν φαίνεται να χάνει την πίστη της για το ποιος θα είναι αυτός που τελικά θα λογοδοτήσει και αναφέρει σχετικά: «Ο Παπαγιαννάκης πρέπει να φοβάται. Το αίμα των θυμάτων του πρέπει να τον καίει. Μα και οι δικαστές δεν πρέπει να σκέπτονται λιγότερο τις ευθύνες τους για μια σκηνοθεσία κατά του εθνικού αισθήματος του λαού. Γιατί ο λαός που δεν ξεχνά τις θυσίες του, δεν θα ξεχάσει και εκείνους που διακωμωδούν τον πόνο του». ⁶⁶

⁶³ Λευτεριά, ό.π., σελ 1.

⁶⁴ Ιωάννης Παϊζης, ό.π., σ. 482-483.

⁶⁵ «Συνεχίζεται η 'Δίκη' Παπαγιαννάκη, Προσπαθούν να φορτώσουν τις ευθύνες στα όργανα του», Λευτεριά, αρ.φ.84/19/8/1946, σ.2.

⁶⁶ Λευτεριά, ό.π., σ. 2.

Ο Παπαγιαννάκης, τελικά αθωώθηκε από το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων στις 28 Αυγούστου του 1946. Ήδη από τον Αύγουστο του 1945 υπήρχε απόφαση της διοικητικής διαδικασίας της ΕΔΕ που τον απάλλασσε από κάθε κατηγορία δωσιλογισμού. Έπειτα φυγαδεύτηκε από το νησί, αλλά επέστρεψε στα Χανιά στις 19 Οκτωβρίου του 1946, όπου πυροβολήθηκε θανάσιμα από έναν άγνωστο «ψηλό με μουστάκι» μέσα σε κάποιο χρυσοχοείο της πόλης. Ο φόνος του αποδόθηκε αορίστως σε μέλη του ΚΚΕ ή σε παλιούς συντρόφους του Πιμπλή από τη Force 133, καθώς η υπόθεση ουδέποτε εξιχνιάστηκε.⁶⁷ Οι τοπικές εφημερίδες κάλυψαν και πάλι τα γεγονότα. Η *Δημοκρατία* έγραψε στις 20 Οκτωβρίου σχετικά με την απόπειρα κατά του Παπαγιαννάκη,⁶⁸ και δύο ημέρες αργότερα, όταν πια ο Παπαγιαννάκης είχε πεθάνει, παρατηρούσε: «δεν αποκλείεται η περίπτωση προσωπικής αντεκδίκησης που είναι πιθανή. Εδώ πρέπει να τονιστεί και η ευθύνη της Δικαιοσύνης που με τις αθωωτικές της αποφάσεις για τους δωσιλόγους δημιουργεί προϋποθέσεις αυτοδικίας».⁶⁹

Η *Λευτεριά*, κάλυψε και αυτή τον θάνατο του Παπαγιαννάκη δίνοντας τις δικές της εκτιμήσεις για το συμβάν. Στις 21 Οκτωβρίου του 1946 έγραψε ότι: «Την Κυριακή κατά τις 4 η ώρα το πρωί πέθανε ο ταγματάρχης Παπαγιαννάκης που πυροβολήθηκε το απόγευμα του Σαββάτου μέσα στο χρυσοχοείο του Ι. Κριάρη. Τα αίτια του φόνου αυτού δεν εγνώσθησαν. Την Ασφάλεια που ρωτήσαμε χθες το πρωί σχετικά αρνήθηκε να μας δώσει εξηγήσεις λέγοντας ότι η υπόθεση αυτή είναι ζήτημα του ανακριτή. Γενικά όμως πιστεύεται ότι δεν πρόκειται για δολοφονία για πολιτικούς λόγους, αλλά μάλλον πρόκειται για προσωπικούς λόγους. Ο λαός πρέπει να έχει στο νου του τα διαδιδόμενα σκόπιμα, ότι τον Παπαγιαννάκη σκότωσαν οι κουμμουνιστές. Και ο «Κήρυκας» με τους δικολάβους του δεν μπορεί να συσκοτίζει τα πράγματα και να παίζει το ρόλο του χαφιέ. Θα θέλαμε να μας εξηγήσει τι εννοεί με το ότι ... «ο πανάρχαιος Ισραηλιτικός νόμος, ο οποίος προβλέπει οφθαλμόν αντί οφθαλμού, δεν έπαψε να ισχύη», που αναφέρει στο σχόλιο του «ας το σκεφθούν καλά». Μήπως στο εμπρηστικό αυτό σχόλιο δεν παρακινεί στη διάπραξη φόνων για αντεκδίκηση; Καλά θα κάνει να πάψει τις χαφιεδικές του ενέργειες».⁷⁰ Όπως και η *Δημοκρατία*, έτσι και η *Λευτεριά* αποδίδει τη δολοφονία Παπαγιαννάκη σε «προσωπικούς λόγους». Αντίθετα,

⁶⁷ Τάσος Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 83-84.

⁶⁸ «Η χθεσινή απόπειρα φόνου κατά Παπαγιαννάκη», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 429/20-10-1946, σ.2.

⁶⁹ «Ποιος σκότωσε τον Παπαγιαννάκη», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 430/22-10-1946, σ.1.

⁷⁰ «Απέθανε ο Παπαγιαννάκης. Να αφεθεί αμέσως ελεύθερος ο Κουρής δεν έχει καμμία σχέση με το φόνος. Η ασφάλεια αρνείται να δώσει εξηγήσεις. Ο χαφιεδικός ρόλος του 'Κήρυκα'. Ο Λαός ας αγρυπνεί», *Λευτεριά*, αρ.φ. 92/21-10-1946, σ. 2.

απ' ό,τι αναφέρει η *Λευτεριά*, εφημερίδες όπως ο *Κήρυκας*, μάλλον κατηγορούν τους αριστερούς για τον φόνο του Παπαγιαννάκη. Έτσι, μέσα σε αυτό το εμφυλιοπολεμικό πλαίσιο ο ρόλος των εφημερίδων γινόταν ιδιαίτερα σημαντικός. Συχνά, επιτιθέμενες η μία στην άλλη, αλλά και καταγγέλοντας με σφοδρότητα τον αντίπαλο και τις μεθόδους του, οι εφημερίδες προσπαθούσαν να διατηρούν ισχυρές τις ιδεολογικές βάσεις των αναγνωστών τους, τους μετέδιδαν πίστη για τον αγώνα αλλά και φανατισμό.

Στο ίδιο φύλλο η *Λευτεριά* διαμαρτύρεται για τις συλλήψεις που είχε κάνει η αστυνομία αναφέροντας σχετικά: *«την νύκτα του Σαββάτου όργανα της ασφάλειας πήραν από το κουρείο του το σύντροφο Μανώλη Κουρή για να τον ανακρίνουν και τον κράτησαν. Ζητήσαμε χθες το πρωί πληροφορίες για τη σύλληψη του από την Ασφάλεια Η απάντηση που μας έδωσε ήταν: «Με την εφημερίδα «Λευτεριά» έχουμε πάρει διαζύγιο και δε συζητούμε μαζί»!! και έκλεισαν το τηλέφωνο. Το γεγονός αυτό δείχνει καθαρά ότι ο σ. Κουρής κρατείται παράνομα. Πρέπει ν' αφεθεί αμέσως ελεύθερος, Δεν έχει καμία σχέση με το φόνο. Επειδή ο Παπαγιαννάκης φονεύθηκε στο μαγαζί του Κριάρη πρέπει να μπλέξουν οι γείτονες;»* και προειδοποιούσε πώς *«ο Λαός πρέπει να βρίσκεται σ' επιφυλακή γιατί πρόκειται για ένα συνδυασμένο σχέδιο για τη σύλληψη λαϊκών ηγετών. Και η αστυνομία ας έχει υπ' όψη της ότι ο Λαός δεν θα επιτρέψει την αδικαιολόγητη σύλληψη των ηγετών του»*.⁷¹ Ιδιαίτερη σημασία έχει η ειρωνική και υποτιμητική προς την εφημερίδα στάση της αστυνομίας αφού και στις δύο περιπτώσεις που απευθύνθηκε σε αυτή, οι άνδρες της αρνήθηκαν να παράσχουν οποιαδήποτε πληροφορία. Προφανώς, η στάση αυτή είχε σχέση με τον ιδεολογικό προσανατολισμό της εφημερίδας. Άλλωστε ο Παπαγιαννάκης, ταγματάρχης της Χωροφυλακής, ήταν, για τη διοίκηση και τη δικαιοσύνη, αθώος. Αν ζούσε θα μπορούσε να γυρίσει στα καθήκοντά του, επιβεβαιώνοντας τον ίδιο του τον εαυτό όταν, μέσα στο δικαστήριο, έλεγε ότι σε λίγο χρονικό διάστημα θα επανέλθει στην ενεργό δράση. Το ίδιο, εξάλλου, είχε γίνει με δεκάδες άλλους συναδέλφους του ανά την Ελλάδα, ενώ μαινόταν ο εμφύλιος.

β. Οι «καθημερινοί» άνθρωποι.

β.1 Άλλες περιπτώσεις ανθρώπων εξουσίας.

---

⁷¹ «Συλλήψεις», *Λευτεριά*, ό.π., σ. 2.

Εκτός από εκείνους που βρίσκονταν στην κορυφή της τοπικής εξουσιαστικής πυραμίδας, υπήρχαν και μικρομεσαία στελέχη της, που κατηγορήθηκαν για δωσιλογισμό. Μάλιστα, σε ορισμένες περιπτώσεις οι πράξεις των τελευταίων ήταν εφάμιλλες των πρώτων.

Αρκετοί τέως πρόεδροι κοινοτήτων κατηγορήθηκαν για τα αδικήματα της προδοσίας και της συνεργασίας με τον εχθρό⁷² και καταδικάστηκαν σε διάφορες ποινές, ακόμα και με την ποινή του θανάτου. Επίσης, κρατικοί υπάλληλοι και λειτουργοί, ή άλλοι θεσμικοί παράγοντες, φαίνεται να κατηγορούνταν συχνά για δωσιλογισμό. Έχουμε παραδείγματα χαμηλόβαθμων στελεχών της Χωροφυλακής,⁷³ δικαστικών κλητήρων,⁷⁴ γενικών γραμματέων της Γενικής Διοίκησης Κρήτης,⁷⁵ προέδρων του Εργατικού Κέντρου Χανίων,⁷⁶ ή άλλων «αγροπατέρων»,⁷⁷ υπαλλήλων Δήμων,⁷⁸ τελώνων,⁷⁹ ακόμα και μία περίπτωση εισαγγελέα,⁸⁰ που κατηγορήθηκαν για διάφορα αδικήματα και που τελικά καταδικάστηκαν ως ένοχοι δωσιλογισμού. Οι δυνάμεις Κατοχής είχαν δημιουργήσει ένα ευρύ μηχανισμό στον οποίο ενέτασσαν σχεδόν όλες τις κατηγορίες αξιωμάτων της κεντρικής και της τοπικής εξουσίας προκειμένου να χειραγωγήσουν τους κατακτημένους και να εξασφαλίσουν τη «νομιμοφροσύνη» τους. Υπό αυτή την οπτική δεν αφηνόταν τίποτα στην τύχη: από τους «αιρετούς» άρχοντες ενός χωριού μέχρι το διορισμένο πρωθυπουργό, από τον, επίσης, διορισμένο νομάρχη ή Γενικό Διοικητή μέχρι τον απλό κλητήρα οποιασδήποτε υπηρεσίας, από τον απλό ειρηνοδίκη μέχρι τα μέλη του Ανωτάτου

⁷² «Δίκαι δωσιλόγων», *Βήμα Λαού*, αρ.φ. 121/30-9-1945, σ.4, & αρ.φ. 268/15-3-1946, σ. 4, «Το Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 194/20-3-1946, σ. 2, «Μεταγωγή δωσιλόγου», *Κήρυξ*, αρ.φ. 800/22-6-1948, σ.2, & «Μεταγωγή δωσιλόγου», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 336/22-6-1948, σ.2, «Εκτέλεσις προδότου», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 72/19-5-1947, σ. 2.

⁷³ «Να συλληφθή ο προδότης Φραγκούλης, ο κ. Δ/της Χωροφυλακής τον μεταθέτει για να τον διευκολύνει», *Λευτεριά*, αρ.φ. 41/11-11-1945, σελ 2, «Ο προδότης Φραγκούλης», *Κήρυξ*, αρ.φ. 48/10-12-1945, σ.2, «Το Δικαστήριο Δωσιλόγων», *Κήρυξ*, αρ.φ. 917/5-11-1948, σ. 2, «Δίκαι Δωσιλόγων», *Κήρυξ*, αρ.φ. 935/26-11-1948, σ.2, *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 235/8-5-1946, σ.2, «Δίκαι Δωσιλόγων», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 52/18-11-1948, σ.4,

⁷⁴ «Αι Δίκαι των δωσιλόγων», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 127/7-10-1945, σ. 1.

⁷⁵ «Μεταγωγή δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 150/24-1-1946, σ. 2.

⁷⁶ Όπως του Μιχ. Μαρκουλάκη: «κατά του οποίου υπεβλήθησαν 30 μηνύσεις». *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 73/10-10-1945, σ. 2, «Το Δικαστήριο Δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 153/29-1-1946, σ. 2.

⁷⁷ «Δημοκρατικά : Αγροπατέρες του Σελίνου», *Κήρυξ*, αρ.φ. 90/26-8-1945, σ.1.

⁷⁸ «Καταδίκη Δ. Μαγουλά και Αλίκης Φιωτάκη, καταδοτών», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 11/30-5-1947, σ. 2, & *Κήρυξ*, αρ.φ. 470/30-5-1947, σ. 2.

⁷⁹ «Το Δικαστήριο Δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 320/3-6-1948, σ.2, *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 322/5-6-1948, σ. 2.

⁸⁰ «Ο Λαμπρίας», *Λευτεριά*, αρ.φ. 45/23-11-1945, σ.1.

Δικαστηρίου, όλοι περνούσαν από τον αυστηρό έλεγχο των κατακτητών και γίνονταν, εκούσια - ακούσια υποχείρια και φερέφωνα του.

Στη δημόσια σφαίρα υπήρχαν και κάποιες υποθέσεις δωσιλόγων που αν και είχαν τοπικό εμβέλεια μπορούν να δώσουν μία εικόνα για το τι συνέβαινε και στις άλλες περιοχές της χώρας σχετικά με τη συνεργασία με τον εχθρό. Ο χώρος του Τύπου ήταν ένας ευαίσθητος χώρος, που οι Γερμανοί θέλησαν με τον ερχομό τους να θέσουν υπό τον έλεγχό τους. Πολλοί δημοσιογράφοι και γενικότερα άνθρωποι του Τύπου κατηγορήθηκαν για συνεργασία με τον εχθρό και εξυπηρέτηση της προπαγάνδας τους. Στα Χανιά οι Γερμανοί, εκτός από τη γερμανόφωνη εφημερίδα που εξέδιδαν, χρησιμοποίησαν και την εφημερίδα *Παρατηρητή* ως όργανο της προπαγάνδας τους. Ένας από τους διευθυντές του Κατοχικού *Παρατηρητή* ήταν ο Γ. Ζαμαρίας, τον οποίο: «*το ενταύθα Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων κατεδίκασεν ερήμην, εις 12 ετών πρόσκαιρα δεσμά επί διενεργεία προπαγάνδας διά του τύπου, υπέρ του κατακτητού, κατά την διάρκειαν της κατοχής*». ⁸¹

β.2 Οι γυναίκες.

Αρκετές περιπτώσεις δικών αφορούσαν σε γυναίκες. Πολλές από αυτές τελικά καταδικάστηκαν σύμφωνα με το κατηγορητήριο, ενώ δεν ήταν λίγες και εκείνες που αθωώθηκαν. Η κύρια κατηγορία και για τις δωσίλογες γυναίκες ήταν αυτή της προδοσίας πατριωτών στον εχθρό. Η καταδίκη για την κατηγορία αυτή επέσειε τις μεγαλύτερες ποινές.⁸² Τουλάχιστον 8 περιπτώσεις κατηγορουμένων γυναικών για προδοσία⁸³ αναφέρονται στις εφημερίδες που εξετάζουμε. Μία από τις πιο χαρακτηριστικές δίκες ήταν εκείνη της Κούλας Μελά, κατηγορουμένης γιατί είχε παραδώσει σε Γερμανό αξιωματικό της Γκεστάπο κατάλογο κομμουνιστών, οι οποίοι αφού συνελήφθησαν, άλλοι εξορίστηκαν και άλλοι εκτελέστηκαν. Τον κατάλογο η

⁸¹ «Δίκαι δωσιλόγων», *Κήρυξ*, αρ.φ. 767/14-5-1948, σ.2.

⁸² Οι ποινές που προβλέπονταν από την νομοθεσία ήταν οι εξής: θάνατος, ισόβια δεσμά, πρόσκαιρα δεσμά (φυλάκιση 10-20 χρόνια), ειρκτή (φυλάκιση 5-10 χρόνια), ισόβια υπερουρία (απέλαση), φυλάκιση 3 μήνες – 5 χρόνια (εθνική αναξίτητος), στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων. Προφανώς η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων αφορούσε το δικαίωμα ψήφου που είχαν αποκτήσει οι γυναίκες κατά το 1934 στις εκλογές για την τοπική αυτοδιοίκηση.

⁸³ «Η προδότρια Παντελάκη κατεδικάσθη εις θάνατον!», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 112/20-9-1945, σ. 3, «Αι Δίκαι των Δωσιλόγων», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 127/7-10-1945, σ.1, «Καταδίκη προδότριας», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 172/29-11-1945, σ. 4. «Αι δίκαι των δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 57/18-9-1945, σ. 2, & «Καταδίκη δωσιλόγου», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 113/29-11-1945, σ. 2.

ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΔΩΣΙΛΟΓΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΤΟΠΙΚΟ ΤΥΠΟ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ, 26 1945-1951.

Μελά τον είχε υπεξαιρέσει από τον τότε διοικητή ασφαλείας Γ. Καστάνη.⁸⁴ Όπως έγραψε η *Νέα Εποχή*: «Αύτη ηθωώθη».⁸⁵

Στα τέλη Οκτωβρίου του 1945 εκδικάστηκε και μία υπόθεση στο Ηράκλειο που έμελλε να έχει τραγικό τέλος για τους καταδικασθέντες. Η *Νέα Εποχή*, λόγω της σημασίας της δίκης και της τραγικής κατάληξής της, αφιέρωσε μεγάλο μέρος του φύλλου τής 31^{ης} Οκτωβρίου. Έγραφε ο ανταποκριτής της από το Ηράκλειο την προηγούμενη: «*Σήμερον edικάζοντο από το ενταύθα δικαστήριον δωσιλόγων οι εκ Σάρχου Μαλεβυζίου αδελφαι: Χαρίκλεια και Μαρία Σωμαράκη, η μήτηρ αυτών Ελένη και οι υιοί της Σταύρος Σωμαράκης ετών 19 και Κων/νος Σωμαράκης ετών 13 κατηγορούμενοι επί καταδόσει εις τον εχθρόν 35 Σαρχιανών πατριωτών οίτινες και εξετελέσθησαν πέρσι τον Αύγουστον (1944). Το δικαστήριον εξέδωσε περί ώραν 1 μ.μ. την απόφασιν του: κατεδίκασεν εις θάνατον την Χαρίκλεια Σωμαράκη, εις ισόβια δεσμά την αδελφή της Μαρία, εις 4ετή φυλάκισι την μητέρα των Ελένην και εις 3ετή φυλάκισιν τον αδελφό των Σταύρον. Απήλλαξεν το νεότερο των κατηγορουμένων. Ολίγον μετά και ενώ άπασα η προδοτική οικογένεια είχεν μεταφερθεί εις παρακείμενην αίθουσαν εντός του Δικαστηρίου, οι συγγενείς και οι ομοχώριοι των θυμάτων της προδοσίας της ως άνω οικογενείας εισώρμησαν εντός της αιθούσης αυτής και εφόνευσαν διά μαχαιριών και τα πέντε μέλη αυτής. Ο Νομάρχης δικαιολογεί την αδυναμία να αποτραπεί η σφαγή καθότι οι εισελθόντες έκαμψαν τους φυλλάττοντες αστυνομικούς διότι ανήρχοντο εις 2 χιλιάδες».⁸⁶ Μία τέτοια έξαρση της βίας δε μπορούσε παρά να θορυβήσει και τους υπευθύνους, καθώς ο φόβος για νέες πράξεις αντεκδίκησης ήταν διάχυτος. Ενδεικτικό είναι το δημοσίευμα της *Νέας Εποχής*, που ενημέρωνε τους αναγνώστες της πως: «*Ο Γενικός εισαγγελέας Ηρακλείου ανακοινώνει την άφιξη του Υπουργού Γενικού Διοικητού και γίνονται ανακοινώσεις και ζητούν να έρθει ο ίδιος ο Υπουργός Δικαιοσύνης διότι υπό αυτό το κράτος βίας δεν δύναται να λειτουργήσει η δικαιοσύνη*».⁸⁷ Ο φόβος των συγκρούσεων είχε προκαλέσει το ενδιαφέρον της πολιτικής εξουσίας.*

Η δίκη για τη δολοφονία της οικογένειας Σωμαράκη άρχισε τον Μάιο του 1946. Οι κατηγορούμενοι, Ε. Κοντάκης, Μ. Λυγεράκης, Γ. Διακουμάκη όλοι

⁸⁴ *Βήμα του Λαού*, ό.π., σ. 4.

⁸⁵ *Νέα Εποχή*, ό.π., σ. 2.

⁸⁶ «Τιμωρία προδοτικής οικογένειας», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 90/31-10-1945, σ. 2 . Για μία πιο παραστατική παρουσίαση βλ. την τηλεοπτική εκπομπή του Χρίστου Βασιλόπουλου στον Alpha, Μηχανή του χρόνου, *Το άγνωστο πρόσωπο των δωσιλόγων, μέρος Β΄*, (22΄.10΄΄ - 29΄.25΄΄), 1/2/2012, στο <http://vimeo.com/36004286>

⁸⁷ *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 92/2-11-1945, σ. 2.

κάτοικοι Σαρχών Ηρακλείου, αθώωθηκαν από το δικαστήριο παμψηφεί.⁸⁸ Οι φόβοι των αρχών είχαν βρει τρόπο να καταλαγιάσουν.

Η ειδησεογραφία που αφορούσε συλλήψεις και δίκες δωσιλόγων γυναικών ήταν ιδιαίτερα πλούσια. Αυτό φαίνεται και από την μελέτη των αποφάσεων των δικών του έτους 1946 που εντοπίσαμε στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Άλλωστε, τους πρώτους μήνες του 1946 άρχισαν και οι συλλήψεις κατηγορουμένων που είχαν καταφύγει σε άλλη πόλη προκειμένου να αποφύγουν την παραπομπή τους στη δικαιοσύνη. Αυτή η τακτική φαίνεται να ήταν συνήθη αν κρίνουμε και από αυτά που έγραψε το *Βήμα του Λαού* στα τέλη Ιανουαρίου του 1946: «Αι δίκαι εις το δικαστήριον των δοσιλόγων της πόλεώς μας συνεχίζονται και παρακολουθούνται με ενδιαφέρον. Εν τω μεταξύ γίνονται γνωσταί μετά μεγάλης ικανοποίησεως από τον λαόν πληροφορίες ότι επιτυγχάνεται η σύλληψις ωρισμένων καταζητουμένων οι οποίοι προσεπάθουν να δραπετεύσουν εις το εξωτερικόν ή να διαφύγουν εις το εξωτερικόν ή να διαφύγουν κρυπτόμενοι εις το εσωτερικόν. Η δικαιοσύνη όμως της πατρίδος τους συλλαμβάνει δια να πληρώσουν τα επίχειρα των πράξεων τους». ⁸⁹ Έτσι, υπήρχαν και πολλές περιπτώσεις γυναικών που συνελήφθησαν σε άλλη πόλη και μετήχθησαν στα Χανιά προκειμένου να δικαστούν.⁹⁰

Αν και όπως ειπώθηκε η κυριότερη κατηγορία, από αυτές που αναφέρονται στον Τύπο, που μπορούσε να οδηγήσει στον θάνατο,⁹¹ ήταν η «κατάδοση πατριωτών εις τον εχθρόν», δεν έλειπαν και οι κατηγορίες που οδηγούσαν σε μικρότερες ποινές.⁹² Δεν αφορούσαν, όμως, όλες οι περιπτώσεις το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων. Ένας σύζυγος, όπως έγραψε το *Βήμα του Λαού*, κατέθεσε αγωγή διαζυγίου ενώπιον του

⁸⁸ «Δίκην διά τον φόνον εις Σαρχού», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 250/25-5-1946, σ.2.

⁸⁹ «Δοσίλογοι και δικαιοσύνη», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 232/31-1-1946, σ.1.

⁹⁰ «Σύλληψις προδοτών», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 127/17-12-1945, σ. 2, «Μεταφορά δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 131/21-12-1945, σ.2, «Το δικαστήριον δωσιλόγων» *Νέα Εποχή*, αρ.φ.146/19-1-1946, «Μεταγωγή δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 150/24-1-1946, σ.2, «Αι Δίκαι δωσιλόγων Α΄ δεκαημέρου του Φεβρουαρίου», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 155/31-1-1946, σ. 2 «Δικαστήριον δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, Αρ φ. 168/15-2-1946, σ. 2.

⁹¹ Έτσι, η Ειρήνη Μαραγκουδάκη παραπέμφθηκε σε δίκη και καταδικάστηκε σε θάνατο για κατάδοση πατριωτών στον εχθρό, η Δέσποινα και η Αριάδνη Κατσανεβάκη από την Παλαιόχωρα Σελίνου παραπέμφθηκαν και αυτές για κατάδοση πατριωτών στον εχθρό, ενώ η Ζωή Κασιμάτη αθώωθηκε, «Δίκαι προδοτών», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 111/27-11-1945, σ. 2, «Το δικαστήριον δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 215/16-4-1946, σ.2.

⁹² *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 235/8-5-1946, σ.2, «Καταδίκη Δ. Μαγουλά και Αλίκης Φιωτάκη, καταδοτών», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 11/30-5-1947, σ. 2, *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 325/9-6-1948, «Δίκαι δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 509/15-7-1947, σ.2, *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 512/18-7-1947, σ.2, «Δίκαι δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 579/5-10-1947, σ.2, «Δίκαι δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 593/22-10-1947, σ.2, «Καταδίκαι δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 677/30-1-1948, σ.2, «Καταδίκαι δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 677/30-1-1948, σ.2, *Κήρυξ*, αρ.φ. 470/30-5-1947, σ.2, «Καταδίκη εις θάνατον δωσιλόγου», *Κήρυξ*, αρ.φ. 790/10-6-1948, σ.2,

Πρωτοδικείου Χανίων, εναντίον της γυναίκας του, η οποία, όπως την κατηγορεί, «*συνήψε σχέσεις μετά γερμανών στρατιωτικών και αστυνομικών, οίτινες την μεταχειρίζοντο ως καταδότηριαν. Μετά τον πόλεμον εξηφανίσθη. Ζητά να καταδικασθή*».⁹³

Ίσως να είναι και η μοναδική περίπτωση που οι αποδελτιωμένες εφημερίδες αναφέρθηκαν, έστω αφήνοντας υπόνοιες, στις ερωτικές σχέσεις που συνήπταν οι Ελληνίδες με τους άνδρες των δυνάμεων Κατοχής. Τη σιωπή των εφημερίδων για το συγκεκριμένο θέμα ήρθαν να αναιρέσουν οι αποφάσεις του Δικαστηρίου του 1946, που εντοπίστηκαν στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Εκεί στα κατηγορητήρια αναφέρεται ότι νέες γυναίκες είχαν «*αθέμιτες ερωτικές σχέσεις*» με τους Γερμανούς και Ιταλούς και «*μετέβαιναν διά Γερμανικών αυτοκινήτων προς συνάντησιν των*»⁹⁴ στα στρατόπεδα τους, ή τους δέχονταν στο σπίτι τους «*τρώγοντας και διασκεδάζοντας*». Μάλιστα το κατηγορητήριο σε ορισμένες περιπτώσεις είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικό όταν, για παράδειγμα, περιγράφει πως κάποια κατηγορούμενη: «*Συνήψε σχέσεις μετά Γερμανών στρατιωτικών μεθ' ων και συνουσιάζετο*».⁹⁵ Το κατηγορητήριο απέδιδε τις ερωτικές σχέσεις των γυναικών αυτών με τους κατακτητές στην πρόθεσή τους να διαβιούν άνετα κατά την περίοδο της Κατοχής, αλλά και να προστρέχουν σε αυτούς προκειμένου να επιλύσουν προσωπικές διαφορές τους με άλλους πολίτες.⁹⁶ Το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί οι εφημερίδες δεν αναφέρονται σε αυτό το θέμα. Μία εξήγηση που θα μπορούσε να δοθεί είναι πως η αποσιώπηση αυτών των μορφών του γυναικείου δωσιλογισμού μαρτυρεί ότι, περισσότερο από την αντεθνική στάση των εν λόγω γυναικών, είναι η «*ανήθικη*» συμπεριφορά τους αυτή που προσκρούει στην έννοια της γυναικείας τιμής και στον εν γένει άτεγκτο ηθικό - αξιακό κώδικα της εποχής.

Δεν έλειπαν, όμως, και κάποιες κωμικές νότες κατά τη διάρκεια των δικών στο Ειδικό Δικαστήριο. Έτσι η *Νέα Εποχή* έγραφε στις 24 Μαΐου 1946 ότι: «*Το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων κατεδίκασεν την Σταματίαν Γρίσπου διευθύντριαν οίκου ανοχής εις Χανιά εις 2μηνον φυλάκισιν με το ελαφρυντικό μετρίας συγχύσεως λόγω βλακειάς επί εθνική αναξιοτήτι*».⁹⁷ Ο Κήρυξ συμπλήρωνε: «*Η καταδικασθείσα παρουσίασε κατά την ακροαματικήν διαδικασία κάρταν με αυτόγραφο, την υπογραφή*

⁹³ «Αγωγή!!!», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 295/18-4-1946, σ. 3.

⁹⁴ Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων, *Αποφάσεις*, αρ. απ. 23.

⁹⁵ Στο ίδιο, αρ. απ. 46, 151.

⁹⁶ Στο ίδιο, αρ. απ. 127, 134.

⁹⁷ «Το ειδικό δικαστήριο δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 249/24-5-1946, σ. 2^η.

της πριγκιπίσσης Φρειδερίκης συζύγου του διαδόχου ήτις λίαν συγκεκινημένην την ευχαριστεί ολοψύχως δια την πατριωτική της εισφοράν υπέρ του μαχομένου στρατού».⁹⁸

β.3 Οι οικονομικοί δωσίλογοι.

Μία άλλη κατηγορία δωσιλογισμού την οποία συναντάμε στις σελίδες των εφημερίδων που μελετάμε είναι ο δωσιλογισμός που συνδέεται με την οικονομία. Ο οικονομικός δωσιλογισμός διακρίνεται σε μακρό-οικονομικό και σε μικρό-οικονομικό. Ο τελευταίος αφορά τους ανθρώπους «που επωφελήθηκαν από τις ανώμαλες συνθήκες της έλλειψης βασικών αγαθών και λειτούργησαν σε συνθήκες παραοικονομίας και μαύρης αγοράς, κερδοσκοπώντας εις βάρος των συμπολιτών τους».⁹⁹ Πολλές επιχειρήσεις και οικονομικοί παράγοντες σύναψαν συμβόλαια και ανέλαβαν εργολαβίες, υποβοηθώντας την πολεμική προσπάθεια του εχθρού, προκειμένου να αποκομίσουν και οι ίδιοι κέρδη.¹⁰⁰

Έχει, επίσης, λεχθεί πως θα ήταν δυνατό να αντικαταστήσουμε τον χαρακτηρισμό «συνεργάτες», που οι αντάρτες έδιναν στα 1942-1943 στα άτομα που θεωρούνταν έμπιστοι των κατακτητών, με εκείνον των «συνεταίρων», και αυτό διότι στις εννέα από τις δέκα περιπτώσεις η συνεργασία με τον κατακτητή είχε οικονομικό περιεχόμενο και υφή. «Συνόδευε τους Ιταλούς στρατιώτες στα πλιάτσικα», «μαυραγορίτης, πλούτιζε με τους Ιταλούς», «οδηγούσε τους Ιταλούς στην ανακάλυψη των κρυμμένων»,¹⁰¹ αποτελούσαν συχνές εκφράσεις κατά την περίοδο της Κατοχής.

Είναι γεγονός ότι η περίοδος της Κατοχής ήταν μία εξαιρετική περίοδος κερδοσκοπίας, καιροσκοπισμού και εύκολου πλουτισμού. Η συνεργασία με τους κατακτητές συνέβαλε στην εμφάνιση μιας νέας αστικής τάξης, εμφάνιση που ενέτεινε τις κοινωνικές διαφοροποιήσεις.¹⁰² Παρά την καταστροφή των παραδοσιακών περιουσιών και γενικά της εθνικής παραγωγής, οι έκτακτες

⁹⁸ «Καταδίκη δωσιλόγου», *Κήρυξ*, αρ.φ. 158/23-5-1946, σ.2.

⁹⁹ Χρήστος Νίκας, Δωσιλογισμός και οικονομικός παραλογισμός. Παραοικονομία και υπερπληθωρισμός στην κατεχόμενη Ελλάδα, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Ηλίας Νικολακόπουλος, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.) στο *Εχθρός εντός των τειχών, Ψυεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2008, σ. 147-170.

¹⁰⁰ Στράτος Ν. Δορδανάς, *ό.π.*, σ. 39.

¹⁰¹ Γιώργος Μαργαρίτης, *Προαγγελία θνελλωδών ανέμων... Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*, Βιβλιόραμα, 2009, σ. 400.

¹⁰² Χρήστος Χατζηιωσήφ, Η ελληνική οικονομία πεδίο μάχης και αντίστασης, Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αι, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ. 186 - 188, 191, 209 - 216.

περιστάσεις της Κατοχής ευνόησαν μία μερίδα νεόπλουτων. Ο καλπάζων πληθωρισμός που οδήγησε στην κάθε είδους κερδοσκοπία, η μαύρη αγορά, και η μεταβίβαση ολόκληρων περιουσιών λειτούργησαν σαν μία «οικονομία αρπαγής, δηλαδή σαν μία φάση πρωτόγονης συσσώρευσης κεφαλαίου». ¹⁰³ Γι' αυτό το λόγο η ανάμνηση του πώς αποκτήθηκαν οι μεγάλες αυτές περιουσίες, μεταπολεμικά ήταν «επικίνδυνη», άρα και ανεπιθύμητη. Η είδηση μιας «περίεργης» κλοπής, που δημοσιεύει ο *Κήρυκας*, μπορεί να μας δώσει το κλίμα που επικρατούσε σχετικά με την ανεπιθύμητη αυτή μνήμη. Έγραφε ο *Κήρυκας*: «Από ημερών εκ του φακέλλου των οικονομικών και πολιτικών δωσιλόγων των ευρισκομένων εις το Υπουργείον των Εξωτερικών, αφηρέθησαν έγγραφα. Ειδοποιήθη η αστυνομία διά διενέργειαν ανακρίσεων». ¹⁰⁴

Οι κατηγορούμενοι για οικονομικό δωσιλογισμό προέρχονταν από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες. Οι μηχανικοί και οι εργολάβοι ήταν, μαζί με τους εμπόρους, εκείνοι που αντιμετώπιζαν συχνότερα την κατηγορία της οικονομικής συνεργασίας. Τούτο οφειλόταν στην εμπλοκή του κλάδου με τα δημόσια έργα, μια από τις πιο ανθούσες δραστηριότητες της Κατοχής. ¹⁰⁵ Η εικόνα αυτή αποδεικνύει ότι ο μαυραγοριτισμός της Κατοχής δεν ήταν ένα περιορισμένο φαινόμενο, αλλά ένα πλατύ δίκτυο που εξυπηρετούσε τόσο το νεο-πλουτισμό, όσο και τις ανάγκες επιβίωσης των καθημερινών ανθρώπων. Φυσικά, όμως, δεν θα μπορούσαν να ταυτιστούν τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα που προσπαθούσαν να επιβιώσουν σε αυτές τις αντίξοες συνθήκες με αυτούς που προσκόμισαν ιδιαίτερα μεγάλο πλούτο κερδοσκοπόντας. ¹⁰⁶

Πολλοί μηχανικοί και εργολάβοι κατηγορήθηκαν πως συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς για την κατασκευή διαφόρων έργων, πετυχαίνοντας υπερβολικά κέρδη, ενώ παράλληλα εκμεταλλεύονταν τον ντόπιο πληθυσμό. ¹⁰⁷ Παρόλα αυτά φαίνεται ότι

¹⁰³ Κώστας Βεργόπουλος, Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης 1944-1952, στο Γιάννης Ο. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα Έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, 1984, σ. 534.

¹⁰⁴ «Η κλοπή φακέλου προδοτών εκ του υπουργείου εξωτερικών», *Κήρυξ*, αρ.φ. 667/18-1-1948, σ.2.

¹⁰⁵ Δημήτριος Κουσουρής, Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της κατοχής (1944-1949), στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.) *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα, τόμ. Δ1*, Αθήνα 2009, Βιβλιόραμα, σ. 121.

¹⁰⁶ Στο ίδιο σ. 122.

¹⁰⁷ Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Ιωάννη Ν. Παϊζη. Έγραφε, σχετικά: «Οι περισσότεροι μηχανικοί ανέλαβαν την εκτέλεση διαφόρων γερμανικών έργων, [...] ένας από αυτούς ήλθεν και μου πρότεινε να μου πωλή ψωμί διά τους αρρώστους της κλινικής μου, τον ρώτησα από πού προέρχεται το ψωμί αυτό και μου είπε πως οι Γερμανοί τους δίδουν 50 δράμια την ημέρα για τον κάθε εργάτη, αλλά επειδή είναι λίγο δεν τους το δίδουν και μπορούν να μου το πωλούν. Εδούλευαν χωρίς καμία άλλη αμοιβή, κατά μέσο όρο την ημέρα 2-3.000 εργάτες και το λίγο ψωμί που τους χορηγούσαν οι Γερμανοί, το εμπορεύονταν οι εργολάβοι και οι μηχανικοί. Άλλοι έκοβαν τα δέντρα των ανθρώπων και έκαναν

μετά την Απελευθέρωση η συγκεκριμένη ομάδα έτυχε ευνοϊκής μεταχείρισης,¹⁰⁸ ίσως επειδή το κράτος στηριζόταν σε αυτήν προκειμένου να ανοικοδομήσει τη χώρα μετά τον πόλεμο. Η Δημοκρατία διαμαρτυρόταν πως: «Οι μεγαλοεργολάβοι που καταπιέζανε και εκβιάζανε τους εργάτες με τα γερμανικά όπλα για να χτίζουν οχυρά στους γερμανούς πλουτίζοντας σε βάρος του έθνους και του λαού, είναι αίσχος να μένουν ασύδοτοι επαναπαυόμενοι πάνω στα άνομα κέρδη τους που είναι σωρός από αίμα και ιδρώτα του λαού. Ο κ. ανακριτής των δοσιλόγων πρέπει επιτέλους να πάρει μέτρα. Βαρύνονται με δύο σοβαρότατες κατηγορίες: 1) γιατί χτίζανε γερμανικά έργα, 2) γιατί την περίοδο που τα έργα δεν εχτελούνταν πια απολογηστικά αλλά σε τιμή μονάδος ορισμένοι σε συνεργασία με γερμανούς πέρνανε με τη βία αγγαρεία τους εργάτες και αν τους πλήρωναν τους πλήρωναν με τη γερμανική λίστα ενώ αυτοί εθισαύρισαν.»¹⁰⁹

Μια άλλη ομάδα που κατηγορήθηκε για οικονομικό δωσιλογισμό ήταν εκείνη των εμπόρων.¹¹⁰ Βέβαια δύσκολα θα μπορούσε να ορίσει κανείς το ποιοι έκαναν πραγματικό εμπόριο κατά την περίοδο της Κατοχής, δεδομένης της εξάπλωσης του φαινομένου του μικρο-μαυραγοριτισμού,¹¹¹ παρόλα αυτά όμως το εμπόριο των ελαστικών, των τσιγάρων, του λαδιού, της βενζίνης, της σταφίδας, των χαρουπιών, των πορτοκαλιών και των άλλων ειδών πρώτης ανάγκης που γίνονταν με ειδικές άδειες από τον στρατό Κατοχής, φαίνεται να άφηνε υψηλά ποσοστά κέρδους, όταν μάλιστα οι συναλλαγές αυτές, ακόμα και με τις δυνάμεις Κατοχής, γίνονταν με

ασβέστη και τον πωλούσαν στους Γερμανούς, [...]. Μερικοί άνθρωποι, φίλοι των Γερμανών, επερόνησαν την μέθοδο να παίρνουν διάφορα είδη, ως πετσά και άλλα δέρματα, υφάσματα λάδι, κ.λ.π., τα πήγαιναν εις το οροπέδιον Λασιθίου και στις περιοχές που υπήρχαν σιτηρά, στα Σφακιά που υπήρχε τυρί και έκαναν ανταλλαγή. Έδιδαν στους Γερμανούς το μερίδιόν τους και αυτοί εθισαύριζαν, πωλούντες τα υπόλοιπα σε τεράστιες τιμές χρυσών νομισμάτων, κοσμημάτων, τιμαλφών αντικειμένων και πολλές φορές με ακίνητες περιουσίες και με αυτά τα σπίτια ακόμη», Ιωάννης Ν. Παΐζης, ό.π., σ. 481-482.

¹⁰⁸ Η Νέα Εποχή με άρθρο της διαμαρτυρόταν για την προνομιακή μεταχείριση, από την πλευρά της εξουσίας, των οικονομικών δωσιλόγων. Απευθυνόμενη στον Γενικών Επίτροπον Δοσιλόγων του ζητούσε εξηγήσεις γιατί: «Τριακόσιοι περίπου εργολάβοι και μηχανικοί εις όλη την Κρήτην σύμφωνα με τον Νόμο πρέπει να διωχθούν ποινικώς ως οικονομικοί δοσίλογοι. Όσοι και αν συνελήφθησαν απεφυλακίσθησαν, διατί; Θέλομε απαντήσεις, διευκρινήσεις». «Το Βήμα μας», Νέα Εποχή, αρ.φ. 268/15-3-1946, σ.3, επίσης η Η Λευτεριά πάλι διαμαρτυρόταν γιατί ο Νομομηχανικός Γενεράλης: «κρατά ακόμη τη θέση του Νομομηχανικού και από τα χέρια του πέρασαν όλα τα έργα της Κατοχής. Ντροπή!», «Θεωρώ τον Πασαδάκη πατριώτην», Λευτεριά, αρ.φ. 51/31-12-1945, σ.1.

¹⁰⁹ «Για τον κύριον ανακριτή των δοσιλόγων», Δημοκρατία, αρ.φ. 88/22-8-1945, σ.2.

¹¹⁰ Η Δημοκρατία, καλωσορίζοντας την φερέλιδα 6^η Συντακτική Πράξη σημείωνε σε άρθρο της: «Οι Εκμεταλλευτές του λαού αγόραζαν το ανθρώπινο αίμα, τα σπίτια, τα χρυσαφικά, τη δουλειά του εργάτη και του αγρότη για ένα κομμάτι ψωμί. Συνεργάστηκαν με τον κατακτητή, πέτυχαν άδειες και προνόμια για ελεύθερες συναλλαγές, ιδιοποιήθηκαν μονοπωλιακά τις αγορές και το εμπόριο, ωφελήθηκαν οικονομικά κι' εξημίωσαν το λαό», «Ο ηθικός καθαρισμός και η συντακτική πράξη, μέρος Β'», Δημοκρατία, αρ.φ. 16/31-5-1945, σ.1.

¹¹¹ «Το δικαστήριο δοσιλόγων», Νέα Εποχή, αρ.φ. 142/14-1-1946, σ. 2, «Καταδίκη προδότου», Νέα Εποχή, αρ.φ. 151/25-1-1946, σ. 2, «Το δικαστήριο δοσιλόγων», Νέα Εποχή, αρ.φ. 320/3-6-1948, σ.2, «Το δικαστήριο δοσιλόγων», Νέα Εποχή, αρ.φ. 917/5-11-1948, σ.2 & «Δίκαι δοσιλόγων», Νέα Εποχή, αρ.φ. 935/26-11-1948, σ.2, «Δίκαι δοσιλόγων», Νέα Εποχή, αρ.φ. 936/27-11-1948, σ.2.

χρυσό, ή με πληρωμή σε μηχανοκίνητα οχήματα,¹¹² που και εκείνα με την σειρά τους γίνονταν αντικείμενο νέας αγοροπωλησίας, ή χρησίμευαν στον έμπορο για τις επίγειες μεταφορές του.

β.4 Οι άνθρωποι της εκκλησίας.

Και από την πλευρά της Εκκλησίας υπήρξαν ιερείς και αρχιερείς που απασχόλησαν τον Τύπο για τη συμπεριφορά τους κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Μερικών μάλιστα οι πράξεις ήταν ιδιαίτερα απεχθείς, σε σημείο που οι δικηγόροι αρνούνταν να τους υπερασπιστούν. Μία τέτοια περίπτωση, που κατέγραψε η *Λευτεριά*, ήταν ότι «στη δίκη του προδότη παπα-Πρασανού και της κλίκας του δεν βρέθηκε συνήγορος υπεράσπισής του! Μετακλήθηκε από τα Χανιά ο δικηγόρος Φρόνιμος».¹¹³ Τέσσερις μήνες αργότερα η *Νέα Εποχή* έγραψε για το ίδιο περιστατικό: «*Το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Ρεθύμνης κατεδίκασε προσφάτως τον παπα-Μιχάλη Σαριδάκη ή παπα-Πρασανό κάτοικο Πρασσών εις θάνατον με την κατηγορίαν ότι κατέδιδε κατά την κατοχή στον εχθρό πατριώτες από τους οποίους 27 εξετελέσθησαν*» και παράλληλα αναρωτιόταν: «*Τι να γίνεται άραγε ο περιβόητος προδότης παπά Λευτέρης από το Ηράκλειο που είχε βγάλει και τα ράσα και φορούσε γερμανική στολή και υπηρετούσε στο σώμα του Σούμπερτ;*»¹¹⁴

Ο παπα-Λευτέρης Καλλέργης ήταν ιερέας από το Ηράκλειο, που είχε καταταγεί στο σώμα του Λοχία Σούμπερτ και κατηγορούνταν για πολλά και ειδικά εγκλήματα. Η *Νέα Εποχή* στις 27-29 Νοεμβρίου 1947 δημοσίευσε σε τρεις τρίστηλες πρωτοσέλιδες συνέχειες συνέντευξη που παραχώρησε ο Καλλέργης από το

¹¹² Κατά την ανάκρισή που του έγινε στο τμήμα ασφαλείας Χανίων, στις 15 Ιουνίου του 1945, ο Γερμανός Ανθυπολοχαγός Εμίλ Γκρόμαν ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Τα εισαγόμενα εμπορεύματα ή επληρώνοντο με χρυσόν, είτε επ' ανταλλαγή ειδών του Γερμανικού Στρατού. Γνωρίζω ότι ο Κ.Α της εταιρείας Π. – Α. εισήγαγε τρόφιμα: έναντι της αξίας των τροφίμων έλαβε δύο ή τρία αυτοκίνητα. Επίσης ο Ε.Σ. μετά των συνεργατών του ηγόρασεν εξ ή επτά αυτοκίνητα μέρος της αξίας των οποίων επλήρωσεν εις τρόφιμα. Επίσης ένας Αρμένιος Αθηναίος ονόματι Σ. μας παρέδωσε πέντε χιλιάδες οκάδες φακή έναντι της αξίας δύο αυτοκινήτων, τα οποία παρέλαβε, έμεινε δε και ένα υπόλοιπον το οποίον το οφείλει εισέτι. Επίσης ένας πλοιοκτήτης ονόματι Α.Π. έφερον όσπριαν γενικώς, σίτον εις μεγάλας ποσότητας, δύο ή τρία καϊκια. Επληρώθη δε ένα μέρος εις χρυσόν και το υπόλοιπον εις είδος, στρατιωτικά αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες κ.λ.π., έτερος πλοιοκτήτης εκ Θεσσαλονίκης του οποίου το όνομα δεν γνωρίζω, αλλά είναι, ως ενθυμούμαι ο μόνος ο οποίος ήλθεν εκ Θεσσαλονίκης και ο οποίος έφερε ένα καϊκι στάρι εις Σούδαν, το οποίον εξεφορτώθη κρυφά, χωρίς να λάβη γνώσιν το τελωνείον και η ποσότης ανήρχετο εις 20-25 τόνους επληρώθη εις χρυσόν και έλαβε 400-500 λίρες περίπου. [...] ο Σ. μας προμήθευσε Θεϊκόν οξύ απαραίτητον δια την επισκευήν των μπαταριών των αυτοκινήτων μας*», Σταύρος Βλοντάκης, *ό.π.*, σελ. 366.

¹¹³ «Παράδειγμα πατριωτισμού!», *Λευτεριά*, αρ.φ. 49/17-12-1945, σ.1.

¹¹⁴ «Στην άκρη της πένας», *Το Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 293/16-4-1946, σ.3, & «Καταδίκη προδότη ιερέως», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 192/18-3-1946, σ. 2.

απομονωτήριο των επανορθωτικών φυλακών Ηρακλείου, όπου κρατούνταν, σε δημοσιογράφο του Ηρακλείου. Το ενδιαφέρον στη συνέντευξη του Καλλέργη ήταν ο λόγος στον οποίο απέδιδε τη δράση και τις πράξεις του. Και αυτός ήταν ο αντικομμουνισμός.¹¹⁵ Ισχυρίζεται ο Καλλέργης: «Άφησα το μπακάλικο γιατί οι κομμουνιστάι έκαναν ταραχές στην Αθήνα. Αισθανόμουν την υποχρέωση να τους πολεμήσω, κι' έλαβα μέρος στη μάχη του Θησείου μαζί με τον Παπαδόγκωνα.¹¹⁶ [...] Κτυπήσαμε αλύπητα τους κομμουνιστάς».¹¹⁷ Στο επόμενο φύλλο συνεχίζεται η συνέντευξη του Καλλέργη στο ίδιο πάντοτε αντικομμουνιστικό πλαίσιο. Δηγείται χαρακτηριστικά πως: «Αναγκάστηκα, επαναλαμβάνει, να πάω στο σώμα του Σούμπερτ και ήθελα κι εγώ να πάω γιατί από την αρχή ήμουν εναντίον του κομμουνισμού. Δεν είμαι κακούργος. Αν εγώ είχα κάμει εγκλήματα, θα έφευγα από την Ήπειρο και θα ήμουν τώρα αντάρτης με τους κομμουνιστάς».¹¹⁸

Ο Καλλέργης καταδικάστηκε σε θάνατο εκτός από το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Ηρακλείου και από το αντίστοιχο δικαστήριο των Χανίων,¹¹⁹ αλλά όπως γράφει το *Βήμα του Λαού*: «Ανεγνώσομεν προχθές ότι εις τον υπό του δικαστήριου Δοσιλόγων Ηρακλείου καταδικασθέντα εις θάνατον περιβόητον παπά-Λευτέρη, γνωστόν εις την πόλιν μας και κατά την εποχή της γερμανικής κατοχής οπότε περιβεβλημένος την γερμανική στολή υπηρέτει εις το σώμα του Σούμπερτ οργιάζων εις βάρος του Κρητικού λαού, εχορηγήθη χάρις μετατραπείσης της ποινής του. Δεν θα παραξενευθώμεν εάν το ίδωμεν σε λίγο καιρό να επανέλθει εις τα καθήκοντά του ως ιερέυς και να εξομολογεί και να μεταλαμβάνει τα θύματά του».¹²⁰

Η ιδιότητα του ιερέα δεν απέτρεπε πολλούς από το να φτάνουν στο σημείο να καταδίδουν τους συμπολίτες τους, έστω και αν ήξεραν ότι η κατάδοση αυτή θα προκαλούσε την εκτέλεση του καταδιδόμενου ή την μεταφορά του σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ένας άλλος ιερωμένος που κατηγορήθηκε για προδοσία στην περίοδο της κατοχής ήταν ο Εμμ. Κασσελάκης ή Παπακασσέλος. Η *Δημοκρατία* το Νοέμβριο

¹¹⁵ Για το θέμα του αντικομμουνισμού βλ. Κώστας Φραδέλλος, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αι. Β' Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση*, Βιβλιόραμα, σ. 173-176, Αθήνα 2007.

¹¹⁶ Ο Συνταγματάρχης Διονύσιος Παπαδόγκωνας οργάνωσε τα Τάγματα Ασφαλείας στην Πελοπόννησο.

¹¹⁷ «Από ιερωμένος προδότης και εγκληματίας ο Σουμπερίτης παπά-Λευτέρης αρνείται τα εγκλήματά του», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 165/27-11-1947, σ. 1.

¹¹⁸ *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 166/28-11-1947, σ. 1.

¹¹⁹ «Τα γεγονότα του νομού μας», *Παρατηρητής*, αρ.φ. 115/5-4-1948, σ. 1.

¹²⁰ «Χάρη εις Σουμπερίτην», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 534/20-6-1949, σ.2.

του 1946 έγραψε σχετικά: «Άρχισε προχθές η δίκη Παπαγρηγοράκη¹²¹ και Παπακασέλου. Ενέχεται στο κάψιμο τριών χωριών Μονής, Λιβαδά και Κουστογεράκου. Προσήλθε ο μάρτυς Θεόδ. Γεωργικάκης που κατέθεσε ότι ο αδελφός του που πέθανε σε στρατόπεδο της Γερμανίας είδεν τον κατηγορούμενο στις φυλακές Αγυιάς μέσα σε δωμάτιο από του οποίου το παράθυρο ανεγνώριζε τους κρατούμενους του Σελίνου καταδίδοντας το πραγματικό τους όνομα στους Γερμανούς, γιατί οι περισσότεροι είχαν πλαστές ταυτότητες. Είδε τον Παπακασέλο να κατεβαίνει από γερμανικό αυτοκίνητο με άλλους Γερμανούς και να μπαίνει στο δωμάτιο της προδοσίας. Αυτός φταίει για τον φόνο 60 Σελινιωτών».¹²² Ο Κασσελάκης, «κατηγορούμενος επί καταδόσει, αναλήψει υπηρεσίας παρά τω εχθρώ και λοιπά πολλά», δεν συνελήφθη καθώς ήταν «αγνώστου διαμονής»,¹²³ γι' αυτό και καταδικάστηκε ερήμην σε θάνατο.¹²⁴

Άλλη μία είδηση που αφορά ιερωμένο, και μάλιστα αρχιερέα, μάς δίνεται από την *Νέα Εποχή*. Γράφει η εφημερίδα ότι: «(Ο Μητροπολίτης Χίου) κατεδικάσθη δι' αποφάσεως της Ιεράς Συνόδου εις καθαίρεσιν επί αντεθνική δράσει αναξιοπρεπεί δι' Έλληνα ιεράρχη διαγωγή κατά τη διάρκεια της κατοχής και δια παραβάσει ιερών κανόνων».¹²⁵ Είναι από τις λίγες περιπτώσεις που η Εκκλησία επιχείρησε την, έστω περιορισμένη, αυτοκάθαρσή της.

β.5 «Σουμπερίτες και Γερμανοντυμένοι »

Μία από τις ομάδες των δωσιλόγων, που μάλλον θεωρούνταν ιδιαίτερα απεχθής, ήταν εκείνη που τα μέλη της συμμετείχαν στο διαβόητο, ομώνυμο Τάγμα του Γερμανού υπαξιωματικού Φριτς Σούμπερτ, ο οποίος επέδειξε ιδιαίτερη

---

¹²¹ Η περίπτωση Παπαγρηγοράκη είναι χαρακτηριστική. Όπως αποκάλυπτε ο συνήγορος της πολιτικής αγωγής, «ο κατηγορούμενος Παπαγρηγοράκης ευρισκόμενος στην Αθήνα ελεύθερος, επί κυβερνήσεως Σοφούλη, είχε ενεργήσει μέσω του Μανούσου Βολουδάκη (βουλευτή) και είχε επιτύχει να διορισθεί Πρόξενος της Ελλάδος στην Κούβα, αλλά την τελευταία στιγμή ανακαλύφθηκε και τον συνέλαβαν». «Η δίκη των προδοτών», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 459/24-1-1946, σ. 2. Τελικά, σύμφωνα με μαρτυρία στον γράφοντα του Σταμάτη Α. Αποστολάκη, ετών 82, ο Παπαγρηγοράκης έφυγε για τις ΗΠΑ, όπου εργάστηκε σε Πανεπιστήμιο επί σειρά ετών.

¹²² «Η δίκη Παπαγρηγοράκη, Παπακασέλου και του υιού του», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 458/23-11-1946,σ.1.

¹²³ «Δίκαι Δωσιλόγων», *Παρατηρητής*, αρ .φ. 38/2-11-1948, σ. 4.

¹²⁴ «Καταδίκη προδότου εις θάνατον», *Παρατηρητής*, αρ. φ. 41/5-11-1948, σ. 4, & «Το δικαστήριον δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 917/5-11-1948, σ.2.

¹²⁵ «Ο Μητροπολίτης Χίου καθηρέθη», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 284/5-7-1946, σ.2.

σκληρότητα προς τον κατεχόμενο πληθυσμό, γι' αυτό και οι τοπικές εφημερίδες δημοσίευαν οποιαδήποτε είδηση υπήρχε σχετικά με τη σύλληψή και τη δίκη του.¹²⁶ Οι εφημερίδες πρόβαλλαν και τόνιζαν την θητεία των κατηγορουμένων στο τάγμα, ως στοιχείο δηλωτικό του χαρακτήρα τους και ιδιαίτερα επιβαρυντικό γι' αυτούς. Οι Έλληνες δωσίλογοι υπηρετούσαν όχι μόνο ως διερμηνείς σε αυτό, αλλά, σε πολλές περιπτώσεις, πολέμησαν εναντίον των συμπατριωτών τους και πήραν μέρος σε βασανισμούς και θανάτωση συμπολιτών τους.

Στις 28 Ιουλίου του 1947 ο Σούμπερτ θα οδηγηθεί σε δίκη όπως ανέφερε ο *Κήρυκας*: «Την πρωίαν της 28.7 ήρχισεν η δίκη. Πρώτος μάρτυς ο Σ. Δασκαλάκης όστις ανέφερεν ανατριχιαστικάς περιπτώσεις δολοφονιών γυναικών γερόντων και παιδιών ως και την διά πυρός εκτέλεσιν 14 γυναικών εις το χωρίον Συκιά. Λαβών τον λόγον ο Σούμπερτ τις διέψευσεν. Αυτά τα έκαναν τα τάγματα ασφαλείας!»¹²⁷ Ο Σούμπερτ: «κατεδικάσθη από το ανώτατο δικαστήριο εγκληματιών πολέμου 27 φορές εις θάνατον, δις ισόβια. Τόπος εκτελέσεως ορίζεται περιοχή των Αθηνών. Θα ζητήσει χάριν, διότι θεωρεί την απόφασιν άδικην».¹²⁸ Αλλά η αίτηση χάριτος απορρίφθηκε¹²⁹ και ο Σούμπερτ εκτελέστηκε στις 22 Οκτωβρίου του 1947. Παρόλα αυτά ο *Παρατηρητής* δυσανασχετούσε: «Ο διαβόητος κακούργος Σούμπερτ εξετελέσθη ύστερα από καθυστέρησιν ετών. Η δίκην εβράδυνεν αδικαιολογήτως και η απόφασις του δικαστηρίου επίσης καθυστέρησε να εκτελεσθεί τόσον ώστε δικαίως να πιστεύει κανείς ότι εάν δεν ανήρχετο εις την ..... Η σημερινή κυβέρνησις και εάν ο Υπ. Δικαιοσύνης κ. Λαδάς δεν εζήτει την περαιώσιν των διατυπώσεων διά την εκτέλεσίν του, το ανθρώπινον κτήνος θα διέφευγεν τελικώς τον πέλεκυν της δικαιοσύνης. Ο κ. Λαδάς επιληφθείς από της πρώτης στιγμής της αναλήψεως του Υπουργείου του της υποθέσεως Σούμπερτ ασφαλώς συνέβαλεν εις την επιβολήν της δικαιοσύνης».¹³⁰

Οι «Σουμπερίτες» κατανοώντας τη δυσμενή θέση τους προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να αποφύγουν τη δικαιοσύνη, είτε διαφεύγοντας σε άλλη πόλη,¹³¹ είτε

¹²⁶ Για τον Φριτς Σούμπερτ βλ. Αλέξανδρος Ασωνίτης, Σας αρέσει ο κύριος Σούμπερτ;, στο http://emfilios.blogspot.gr/2011/04/blog-post_14.html#_ftn1, «Ο Σούμπερτ», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 58/22-9-1945, σ. 1, «Να έλθουν στο φως», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 173/30-11-1945, σ.3, & «Η μεταφορά Σούμπερτ», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 4-12-1945, σ. 2, «Μετεφέρθη χθες ο δήμιος Σούμπερτ», *Βήμα του Λαού*, αρ. φ. 186/15-12-1945, σ.1, «Ο Σούμπερτ», *Λευτεριά*, αρ. φ. 49/17-12-1945, σ.1, *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 283/4-7-1946, σ.2.

¹²⁷ «Ο αιμοσταγής δήμιος της Κρήτης Γερμανός επιλοχίας Φραντς Σούμπερτ δικάζεται από εχθές εις Αθήνας», *Κήρυξ*, αρ.φ. 522/30-7-194, σ.2.

¹²⁸ « Κατεδικάσθη ο Σούμπερτ », *Κήρυξ*, αρ. φ. 528/6-8-194, σ.2.

¹²⁹ «Απερρίφθη η αίτησις χάριτος του Σούμπερτ», *Κήρυξ*, αρ. φ. 578/4-10-1947, σ.2.

¹³⁰ «Εκτέλεσις Σούμπερτ», *Παρατηρητής*, αρ. φ. 95/27-10-194, σ. 1.

¹³¹ «Σύλληψις Σουμπερίτου», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 450/3-2-194, σ.2.

δραπετεύοντας από τον χώρο φυλάκισής τους,¹³² είτε τέλος καταφεύγοντας ακόμα και στην πλαστοπροσωπία όπως στο παράδειγμα του «*I. Μούκουρα, η αρχίσασα δίκη (του οποίου) ανεβλήθη χθες εξ Ηρακλείου διά μείζονας αποδείξεις ισχυριζομένου ότι αι αποδιδόμεναι εις αυτόν πράξεις διεπράχθησαν υπό του αδελφού του όστις κατετάγη εις στο σώμα Σούμπερτ χρησιμοποιώντας το όνομά του*».¹³³ Ωστόσο, όταν η υπόθεσή τους έφτανε εντέλει στο δικαστήριο, οι περισσότεροι Έλληνες συνεργάτες του Σούμπερτ καταδικάζονταν.¹³⁴

Έτσι, στις 23 Σεπτεμβρίου του 1948 από το Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων: «*κατεδικάσθησαν χθες ερήμην εις θάνατον οι εκ Κρουσώνος Ηρακλείου καταγόμενοι: Στυλ. Τζουλιός και Δημ. Στιβανάκης, διότι εκτός των άλλων κατηγοριών συμμετέχοντες εις το σώμα του περιβόητου Σούμπερτ*»,¹³⁵ στις 30 Μαρτίου το Δικαστήριο εξέδωσε άλλη μία καταδικαστική απόφαση: «*Το Δικαστήριο Δωσιλόγων της πόλεώς μας κατεδίκασεν εις θάνατον τους: παπα-Λευτέρη Καλλέργη, Γ. Αναστασάκη, Π. Συγγελάκη, παρόντας και ερήμην τούς (ακολουθούν τα ονόματα), άπαντας εξ Ηρακλείου, ως καταταγέντες εις το σώμα Σούμπερτ και δράσαντες εις βάρος του Κρητικού Λαού*».¹³⁶

Μία άλλη περίπτωση ανθρώπου που όχι μόνο είχε καταταγεί στα Γερμανικά Σώματα, αλλά έφερε και βαθμό, ήταν εκείνη του Ευαγγ. Μανιά, δεκανέα της Γερμανικής Αστυνομίας, που σε συνεργασία με τους Εμμ. Μανιά, Σταύρο, Ιωάννη, Αργυρώ και Χριστίνη Χάλαρη κατηγορήθηκαν για προδοσία. Η *Δημοκρατία* έγραψε σχετικά: «*Ο Βαγ. Μανιάς ήταν δεκανέας της γερμανικής αστυνομίας. Με τους Σταύρο και Ι. Χάλαρη ήταν στο «medium» το θάλαμο δηλαδή που είχαν οι γερμανοί στην Αγυιά απ' όπου ανεγνώριζαν και κατέδιδαν τους φυλακισμένους. Την πρώτη μέρα της δίκης εξετάστηκαν περί τους 35 μάρτυρες κατηγορίες, και χήρες των θυμάτων. Ιδιαίτερη εντύπωση κάνει η κατάθεση της χας Μπουλουδάκη που οι Γερμανοί της εξόρισαν τα τρία παιδιά και τον γαμπρό της για να γυρίσει μόνο το ένα παιδί της. [...] οι καταθέσεις*

¹³² «Απόδρασις καταδίκου», *Κήρυξ*, αρ. φ. 361/21-1-194, σ.2.

¹³³ «Δικάσιμος Δικαστηρίου Δωσιλόγων», *Παρατηρητής*, αρ. φ. 133/25-2-1949, σ. 2.

¹³⁴ «Καταδίκη δωσιλόγων εις Ηράκλειον», *Βήμα του Λαού*, αρ. φ. 123/3-10-1945, σ.2, « Η δίκη των αρχιπροδοτών Ηρακλείου», *Δημοκρατία*, αρ. φ. 420/10-10-1946, σ.1, «Αρχίζουν δίκαι δοσιλόγων», *Κήρυξ*, αρ. φ. 717/17-3-1948, σ.2.

¹³⁵ «Καταδίκη εις θάνατον διά δράσιν των επί κατοχής», *Παρατηρητής*, αρ. φ. 4/23-9-1948, σ. 6.

¹³⁶ «Τα γεγονότα του νομού μας», *Παρατηρητής*, αρ. φ. 115/5-4-1948, σ. 1, & «Η απόφασις διά τους Σουμπερίτας», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 268/31-3-1948, σ.2, «Καταδίκη Σουμπερίτου», *Νέα Εποχή*, αρ. φ. 326/10-6-1948, σ.2.

των μαρτύρων είναι συντριπτικές και αποδείχθη πλήρης η ενοχή των κατηγορουμένων». ¹³⁷

Μία περίπτωση ανθρώπου που δύσκολα θα τον κατέτασσε κανείς σε κάποια κατηγορία ήταν εκείνη του Στυλ. Παρασκευάκη ή Μπούρα. Αυτός, σύμφωνα με το κατηγορητήριο, ήταν «τύπος φαυλοβίου εκβιαστού, ίνα προσπορίζεται χρήματα από οικογενείας καταδιωκομένων υπό των Γερμανών πατριωτών ενετάχθη εν αρχή μεν της Κατοχής εις τους πληροφοριοδότης της μυστικής γερμανικής αστυνομίας, ακολούθως δε εις το Σώμα των τρομοκρατών του Σούμπερ (sic) ως πληροφοριοδότης». Ο Μπούρας κατηγορήθηκε ότι οδήγησε τον Σούμπερτ και τους άνδρες του σε μία χαράδρα όπου 11 Έλληνες από τον Πλατανέ άκουγαν Συμμαχική εκπομπή. Από τα πυρά των Γερμανών σκοτώθηκαν δύο Έλληνες, ενώ ένας αυτόπτης μάρτυρας κατέθεσε ότι άκουσε τον Μπούρα να λέει: «πρέπει να τους βρήτε και να τους σκοτώσετε όλους». Επίσης, κατέδωσε κατοίκους του χωριού Νιο χωριό: «ότι είχαν αποκρύψει όπλα, τα οποία ούτοι είχαν προμηθευθή μαζί με τον κατηγορούμενον όστις ενήργησε την προμήθειαν κατόπιν οδηγιών του Σούμπερ (sic) ίνα ανευρεθή το δίκτυον των εφοδιαζόντων τας αντάρτικας ομάδας». Αποτέλεσμα της προδοσίας αυτής ήταν να συλληφθεί, να βασανισθεί και, τελικά, να εκτελεστεί ο Μιχ. Χριστοδουλάκης από τον ίδιο τον Σούμπερτ. Ο Μπούρας χρησιμοποιήθηκε ακόμα και από την Γκεστάπο προκειμένου να αποσπά μυστικά από κρατούμενους στις φυλακές της Αγυιάς. Τελικά κηρύχθηκε ένοχος και καταδικάσθηκε σε ισόβια. ¹³⁸

Τα παραδείγματα αυτά αποκαλύπτουν ότι δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις που οι Έλληνες συνεργάτες των Γερμανών έδειχναν πολλές φορές μεγαλύτερη σκληρότητα, που έφτανε στα όρια της απανθρωπιάς ενάντια στους συμπατριώτες τους απ' ότι οι ίδιοι κατακτητές, και υπέρμετρο ζήλο για την εκτέλεση των διαταγών τους. Η απόδοση αυτής της επιλογής σε αιτίες όπως ήταν οι προσωπικές διαφορές ή ο αντικομμουνισμός, πιστεύουμε ότι δεν αρκεί να εξηγήσει απάνθρωπους βασανισμούς και δολοφονίες. Χρειάζεται η αρωγή και άλλων επιστημών, όπως της ψυχολογίας ή της ιστορικής κοινωνιολογίας, για να μπορέσουμε να φωτίσουμε το ψυχισμό των ανθρώπων αυτών, που όχι μόνο άλλαξαν στρατόπεδο, αλλά αποδείχθηκαν οι χειρότεροι εχθροί του ίδιου τους του έθνους.

¹³⁷ «Η δίκη των προδοτών Μανιάδων και Χαλάρηδων συντριπτικά στοιχεία εναντίον τους», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 423/13-10-1946, σ.1.

¹³⁸ «Ο προδότης Μπούρας κατεδικάσθη χθες εις ισόβια. Τα πολλαπλά εγκλήματά του», *Κήρυξ*, αρ.φ. 424/4-4-1947,σ.2.

β.6 «Άλλες περιπτώσεις, παρεπόμενα και κρίσεις»

Όπως έχουμε δει στις περιπτώσεις της οικογένειας Σωμαράκη στο Ηράκλειο και Παπακασσέλου στα Χανιά, άσχετα με το αν η απόφαση του δικαστηρίου ήταν καταδικαστική ή απαλλακτική, η αναντιστοιχία της δικαστικής ετυμηγορίας και του λαϊκού αισθήματος οδηγούσε στην αυτοδικία. Η αυτοδικία μπορούσε να αφορά ακόμα και σε δολοφονίες.¹³⁹ Σημαντική τέτοια περίπτωση ήταν του Γ. Βρέντζου, ο αδελφός του οποίου είχε εκτελεστεί από ταγματασφαλίτες με επικεφαλής τον Νικ. Μαγιάση. Ο Βρέντζος μαχαίρωσε το Μαγιάση εντός του Δικαστηρίου και ενώ κατέθετε ως μάρτυρας κατηγορίας εναντίον του. Ο Μαγιάσης εξέπνευσε μετά από δύο ημέρες. Ακολούθησε δίκη του Βρέντζου, όπου: *«Το κακουργιοδικεῖον ηθώωσεν τον Γεώργιον Βρέντζο φονέα του εκτελεστή Μαγιάση εις Ηράκλειον. Ο κ. Π. Γύπαρης εἶπεν ὅτι θα ἔπρεπε να ἀπονεμηθεῖ εις τον δρᾶστην μετάλλιον ἐξαιρέτων πράξεων»*.¹⁴⁰ Εκτός από τις δολοφονίες έγιναν και άλλες βιαιότητες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση ενός βοσκού από το Ρέθυμνο που κάποιοι οπλοφόροι, αφού τον ακινητοποίησαν, του ακρωτηρίασαν τα αυτιά.¹⁴¹

Ξεχωριστή περίπτωση αποτελούσαν οι υπήκοοι Γερμανίας και Ιταλίας που ζούσαν στην Ελλάδα πριν ξεσπάσει ο πόλεμος. Στην πόλη των Χανίων μία τέτοια περίπτωση ήταν ο Αντόνιο Μάλμο και η μητέρα του Ιωσηφίνα, και οι δύο Ιταλοί υπήκοοι. Ο Μάλμο κατηγορήθηκε, *«επί καταδόσει πατριωτών εις τον εχθρόν»*, και δικάστηκε τον Φεβρουάριο του 1946.¹⁴² Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η κατάληξη της υπόθεσης Μάλμου. Τον Νοέμβριο του ίδιου χρόνου ο *Κήρυκας* έγραψε: *«δι' αποφάσεως του Υπουργού Δημοσίας τάξεως διατάσσεται η απέλασις εκτός των ορίων της Επικρατείας του Αντ. Μάλμου και της μητρός του Ιωσηφίνας ή Πιπίνας χ/ρας Ν. Μάλμου, Ιταλών υπηκόων διότι κατά την περίοδον της εχθρικής κατοχής συνεργάσθησαν μετά των κατακτητών και εις βάρος των συμφερόντων της Ελλάδος και του συμμαχικού αγώνος. Εάν η απέλασις τους δεν καθίσταται εφικτή επί του παρόντος διατάσσεται η κράτησίς των εις το εν Πειραιεί στρατόπεδον αιχμαλώτων, μέχρις ότου επιτευχθή η αναχώρησις τους»*.¹⁴³ Προφανώς, ο Α. Μάλμο και η μητέρα

¹³⁹ «Φόνος δωσιλόγου», *Κήρυξ*, αρ.φ. 505/10-7-1947, σ.2.

¹⁴⁰ *Κήρυξ*, αρ.φ. 590/18-10-1947, σ.1-2. Για την υπόθεση Γ. Βρέντζου βλ. την τελευταία συνέντευξή του στο <http://www.karmanor.gr/index.php?mid=2&lid=1&aid=50>

¹⁴¹ «Του έκοψαν τα αυτιά», *Κήρυξ*, αρ.φ. 561/14-9-1947, σ.2.

¹⁴² «Το Δικαστήριον Δωσιλόγων», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 163/9-2-1946, σ. 2.

¹⁴³ «Θα απελαθεί ο Αντ. Μάλμο», *Κήρυξ*, αρ.φ. 290/6-11-1946, σ.2.

του κρίθηκαν ένοχοι των κατηγοριών που τους βάραιναν, αλλά αντιμετώπιστηκαν ως αιχμάλωτοι πολέμου, λόγω της ιταλικής υπηκοότητας τους. Γι' αυτό και προτιμήθηκε η απέλασή τους. Γνωρίζουμε, όμως, ότι τελικά ο Αντόνιο Μάλμο δεν απελάθηκε, αλλά συνέχισε να ζει στην πόλη των Χανίων, όπου και πέθανε.

Οι εφημερίδες, εκτός από τα τοπικά, στηλίτευαν και θέματα που άπτονταν της ευρύτερης πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε στη χώρα. Σε αυτό το πλαίσιο φιλοξενούσαν άρθρα και απόψεις δημοσιογράφων και αναγνωστών που συνθέτουν και προβάλλουν τις αντιθέσεις της εποχής, αναδεικνύουν πρακτικές και μεθοδεύσεις, που εξηγούν, τέλος, την ίδια την ουσία του εμφυλίου πολέμου. Σύμφωνα με αυτά, τον Ιούνιο του 1946 ένας απόστρατος αξιωματικός, αναρωτιέται για το ποιόν των αξιωματικών που στελεχώνουν το μεταπολεμικό ελληνικό στρατό. Στο άρθρο του, που φιλοξενείται στη *Νέα Εποχή*, αναφέρεται σχετικά: «Και εν ω θα ενόμιζε κανείς – εδικαιούτο τουλάχιστον να νομίζει – ότι ο στρατός αυτός ήταν καθαρισμένος αν όχι από τα ανίκανα και άχρηστα στοιχεία, αλλά τουλάχιστον από τους προδότες των ιερών και των οσίων του Έθνους, βλέπει εμβρόντητος εις τας Αθηναϊκάς εφημερίδας να διεξάγονται δίκαι εις τα Αθηναϊκά δικαστήρια των «δοσιλόγων» (ως θεωρήθη καλόν να λέγωνται εις την μεταδεκεμβριανήν Ελλάδα οι προδότες) εναντίον αξιωματικών εν ενεργεία και δη ανωτέρων δι' εξωφθάλμιους προδοσίας, διά τας οποίας από πολλού είχαν μνηθεί. [...] Παρηκολούθουν τους συναδέλφους των καθ' όλην τη διάρκεια της κατοχής και έδιδαν τακτικά εις τον κατακτητήν τα δελτία της προδοτικής των παρακολουθήσεως! Διερωτάται τώρα με πόνο κάθε έλληνα πολίτης, αλλά ιδίως όσοι κατηνάλωσαν την ζωή των εις τον στρατόν: αυτοί είναι οι αξιωματικοί που εκρίθησαν κατάλληλοι να θεμελιώσουν τον νέον στρατόν;».¹⁴⁴ Στο ίδιο πλαίσιο τοποθετούνται και οι ειδήσεις που ήταν σχετικές με τις προαγωγές αξιωματικών που είχαν επανενταχθεί στον τακτικό στρατό και που είχαν επανδρώσει τα Τάγματα Ασφαλείας κατά τη διάρκεια της Κατοχής. Το πιο ενδεικτικό παράδειγμα προαγωγής Ταγματасаφалίτη αξιωματικού αποτέλεσε η προαγωγή μετά θάνατον από την Κυβέρνηση Βούλγαρη του Διονύσιου Παπαδόγκωνα.¹⁴⁵

¹⁴⁴ «Αξιωματικοί εν ενεργεία προδότες!», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 269/17-6-1946, σ.1.

¹⁴⁵ «Προάγεται εις υποστράτηγον ο συνταγματάρχης Παπαδόγκωνας Διονύσιος, φονευθείς την 7^{ην} Δεκεμβρίου 1944 εν Αθήνας κατά την διάρκεια του κινήματος». Το αντεθνικό αυτό διάταγμα δημοσιεύεται στην «Εφημερίδα της Κυβερνήσεως» αρ. φύλλου 181 τεύχος 3^ο και φέρει την υπογραφή του υφυπουργού των στρατιωτικών του κ. πρωθυπουργού και του αντιβασιλέα. Ταυτόχρονα στο ίδιο φύλλο έχουν καταχωρηθεί και οι προαγωγές και άλλων ταγματасаφалίτων, εγκληματιών πολέμου. Τον προδότη Παπαδόγκωνα τον γνωρίζουν όλοι οι έλληνες. Στα 1943 υπέγραψε το προδοτικό σύμφωνο στην Καλαμάτα με τον ιταλό διοικητή του εκεί συντάγματος. Είναι ο οργανωτής κατόπιν των ταγμάτων ασφαλείας στην Πελοπόννησο και ανώτερος διοικητής τους. Είναι ο άνθρωπος εξύμνησε του χιτλερικούς

Η *Δημοκρατία* εξάλλου το καλοκαίρι του 1945 στηλίτευε νομοθετικές πρωτοβουλίες και μεθοδεύσεις της τότε κυβέρνησης Π. Βούλγαρη, υπέρ των δωσιλόγων. Έτσι, δημοσίευσε μία - αποκαλυπτική για τις προθέσεις της Κυβέρνησης- απάντηση του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους προς το Στρατολογικό Γραφείο Χαλκίδος, το οποίο είχε απευθύνει σχετική ερώτηση για το αν τα μέλη των Ταγμάτων Ασφαλείας δικαιούνταν να λάβουν σύνταξη από το Κράτος. Το Γενικό Λογιστήριο αποφαίνονταν: «Οι υπηρετήσαντες κατά την περίοδο της κατοχής εις τα τάγματα ασφαλείας και οίτινες κατέστησαν ανίκανοι εν διατεταγμένη υπηρεσία δικαιούνται συντάξεως εκ του Δημοσίου Ταμείου θεωρούμενοι ως ανάπηροι πολέμου δυνάμει του Α.Ν. 2650 του 1940. προς τούτο δέον οι ενδιαφερόμενοι ν' απευθύνονται δι' αιτήσεών των εις το Υπουργείον Στρατιωτικών». ¹⁴⁶

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ο ρόλος των δικαστών στη μεταπολεμική Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα σημαντικός και αυτό γιατί οι πολιτικοί εναπόθεσαν πολλές από τις ελπίδες τους σε εκείνους για την ανασύσταση της κρατικής υπόστασης. Δύο άρθρα της εφημερίδας *Δημοκρατία* αποδεικνύουν πώς αντιμετώπισε ο αριστερός κόσμος τους δικαστές και το ρόλο τους. Στο πρώτο άρθρο, με αφορμή την ψήφιση της 6^{ης} Συντακτικής Πράξης, ο συγγραφέας του διατυπώνει την πίστη και την προσδοκία πως οι δικαστές, που, λόγω της θέσης και των σχέσεων τους γνωρίζουν πρόσωπα και καταστάσεις, θα συνεχίσουν επάξια τον τίμιο εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του Λαού, τιμωρώντας τους εγχώριους εχθρούς του ακόμα και αν αυτοί προέρχονται από την «υψηλή τάξη» που διατηρούσε τακτική συνεργασία με το κατακτητή. Επεσήμανε ότι η ολιγωρία και η σιωπή τους θα αποτελούσε συμβιβασμό με την προδοσία, και θα σήμαινε διαφθορά της συνείδησής τους. ¹⁴⁷

Μετά από περίπου τρεις μήνες και με αφορμή τη δίκη Βασιλαντωνάκη η εφημερίδα, μέσω του αρθρογράφου της Ν. Ξήρα, εξέφρασε την απογοήτευσή της για τους δικαστές και το δικαστικό σύστημα. Κατέληγε στο συμπέρασμα πως η δίωξη των δωσιλόγων θα έπρεπε να ανατεθεί σε λαϊκά δικαστήρια με ισχυρή πλειοψηφία των λαϊκών μελών, που το κράτος θα επέλεγε από νέους καταλόγους. Ασκούσε ταυτόχρονα κριτική για τις πολλές τροποποιήσεις της Συντακτικής Πράξης που

σε ραδιοφωνικό του λόγο και επετέθη κατά των συμμάχων. Έστειλε συγχαρητήριο τηλεγράφημα στον Χίτλερ «επί τη διασώσει» του που δημοσιεύτηκε στο γερμανικό στρατιωτικό περιοδικό «*Βέρμαντ*»,? «Με νόμο του Ράλλη προάγουν τον Παπαδόγκωνα και άλλους προδότες», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 88/22-8-1945, σ.2 & Τάσος Κωστόπουλος, *ό.π.*, σ. 87-97.

¹⁴⁶ «Ένας κατάπτυστος νόμος. Δίδουν σύνταξη στους προδότες», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 83/18-8-1945, σ.1.

¹⁴⁷ «Ο ηθικός καθαρισμός και η συντακτική πράξη, μέρος Γ'», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 17/1-6-1945, σ.1.

ευνοούσαν τους δωσιλόγους και για τη στάση πολλών δικηγόρων, οι οποίοι προκειμένου να υπερασπίσουν τους πελάτες τους και να τους απαλλάξουν έφταναν σε νομικές υπερβολές και δικονομικά τεχνάσματα.¹⁴⁸

Αλλά οι διακρίσεις υπέρ των δωσιλόγων δεν περιορίζονταν μόνο στο νομοθετικό και δικαστικό επίπεδο. Και κατά τη διάρκεια της προφυλάκισης είχαν ιδιαίτερη μεταχείριση, όπως φαίνεται από ένα δημοσίευμα της *Δημοκρατίας*, τον Σεπτέμβριο του 1946, δημοσίευμα ιδιαίτερα αποκαλυπτικό για τους χαρακτηρισμούς που αποδίδονταν από το επίσημο κράτος στους αριστερούς κρατούμενους: ήταν οι «Εαμοβούλγαροι»,¹⁴⁹ ενώ για την εφημερίδα ήταν πολιτικοί κρατούμενοι. Έγραψε, λοιπόν, η εφημερίδα: «στις επανορθωτικές φυλακές συνεχίζεται η τιμητική για τους δωσιλόγους διάκριση μεταξύ των κρατουμένων. Οι δωσίλογοι, σαν άνθρωποι κοσμοπολιτικοί, συνεργασθέντες με τους Ευρωπαίους Γερμανούς δεν είναι σωστό και ευπρεπές να συναγελάζονται με τους κοινούς καταδίκους της «μπας κλας», πολύ δε περισσότερο με τους...προδότες Εαμοβουλγάρους, τους πολιτικούς δηλαδή καταδίκους που το μεταδεκεμβριανό κράτος έχει κλείσει στις φυλακές με όλων των ειδών σκηνοθετημένες και μη δικαιολογίες. Ούτε και μπορούν να ζήσουν με τις ίδιες συνθήκες των άλλων».¹⁵⁰

Αλλά και οι διωκτικές αρχές έκαναν διακρίσεις υπέρ των δωσιλόγων,¹⁵¹ σε σημείο μάλιστα που οι αγγλικές δυνάμεις να προβαίνουν εκείνες σε συλλήψεις προσώπων τα οποία η Αστυνομία άφηγε, προκλητικά, ελεύθερα. Η *Νέα Εποχή* έκανε αναφορά σε ένα ανάλογο συμβάν: «*Συνελήφθη παρ' οργάνων της Αγγλικής Υπηρεσίας*

¹⁴⁸ «Οι δωσίλογοι», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 110/20-9-194, σ.1 & 2.

¹⁴⁹ Βλ. την εύστοχη παρατήρηση του Γιώργου Πετρόπουλου: «Μέσα από μία σειρά μετωνυμικών διεργασιών επιχειρείται η μετάθεση του αντιθετικού δίπολου της κατοχής από το προφανές Έλληνες/γερμανοί, στο μετωνυμικά επεξεργασμένο έλληνες/σλάβοι που, αν και στην πραγματικότητα είναι έλληνες εναντίον ελλήνων, στο πεδίο του λόγου αποκτούν τις ιδιότητες και τη συμπεριφορά μιας εχθρικά διακείμενης εθνικής ετερότητας», Γιώργος Πετρόπουλος, Διαστάσεις του μνημονικού λόγου των ταγμάτων ασφαλείας, στο Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτυρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα (επιμ.), *Μνήμες και λήθη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Επίκεντρο, 2008, σ. 233.

¹⁵⁰ «17 δωσίλογοι σ ένα θάλαμο ενώ οι άλλοι κρατούμενοι στοιβάζονται 50 σε κάθε θάλαμο», *Δημοκρατία*, αρ.φ. 389/4-9-1946, σ.1.

¹⁵¹ Ο Γιάννης Γιαννουλόπουλος γράφει σχετικά: «*Η αποφασιστικής σημασίας για την κατολίθωση προς τον εμφύλιο πόλεμο συμπεριφορά της χωροφυλακής και της εθνοφρουράς δεν παρουσιάζει ειδικές ερμηνευτικές δυσχέρειες, εάν ληφθεί υπ' όψιν το γεγονός ότι στον χώρο των ενόπλων δυνάμεων του κράτους εφαρμόστηκαν, κατά γράμμα, τα ακριβώς αντίθετα από εκείνα που προέβλεπε η συμφωνία της Βάρκιζας. Αντί, δηλαδή των προβλεπομένων εκκαθαρίσεων, ιδίως στις τάξεις της Εθνοφρουράς που κατά τη διάρκεια της καταστάσεως εκτάκτου ανάγκης στην ελληνική πρωτεύουσα είχε απορροφήσει το μεγαλύτερο μέρος των διαθεσίμων ανδρών των ταγμάτων ασφαλείας και των ακροδεξιών οργανώσεων προκειμένου να βοηθηθεί ο αγγλικός στρατός στις μάχες εναντίον του*», Γιάννης Γιαννουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963)*, Παπαζήσης, Αθήνα 1992, σ. 227

*Κατασκοπείας ο προδότης Στυλιανός Βαρουλάκης εντός της παρά την πλατεία Δικαστηρίων οικίας του, κατηγορούμενος δια καταδόσεις πατριωτών καθώς και άγγλων στρατιωτών οίτινες εκρύπτοντο εν Κρήτη. Ούτος είχε συλληφθεί παρά των αστυνομικών αρχών, αλλά είχεν αφέθη ελεύθερος παρά της αρμοδίου αρχής».*¹⁵²

Προς τα τέλη του Εμφυλίου η πολιτική εξουσία ολοκλήρωνε την ευνοϊκή στάση της έναντι των δωσιλόγων. Έτσι «ο Υπουργός Δικαιοσύνης Μελάς ανακοίνωσε ότι τα ψηφίσματα περί δωσιλόγων και περί διατάξεως αδικημάτων διαπραχθέντων υπό εθνικών ομάδων απεσύρθησαν διά λόγους εθνικούς»,¹⁵³ ή και ακόμα: «δημοσιογραφικές πληροφορίες αναφέρουν ότι μετά την κύρωση υπό της Βουλής των μέτρων επιεικειάς θα εξέλθει σημαντικός αριθμός φυλακισμένων περίπου 1500. Επίσης θα εξέλθουν των φυλακών και 500 δοσίλογοι εκ των 1790 που βρίσκονται σήμερα εις τας φυλακάς».¹⁵⁴ Τέτοιες πρωτοβουλίες συνοδεύονταν πάντα, όμως, από κατευναστικές διαβεβαιώσεις: «Ο Υπουργός Δικαιοσύνης θα εισηγηθεί εις το Υπουργικόν Συμβούλιον νομοθετικήν ρύθμισιν κατά το γαλλικόν σχέδιον ώστε να εξαιρεθούν των ενεργημάτων οι διαπράξαντες σοβαρά εγκλήματα επί κατοχής εις βάρος ελλήνων πολιτών και εκ των συνεργασθέντων μετά των Γερμανών και Ιταλών εκείνοι ιδίως οι οποίοι κατέδωσαν Έλληνας οι οποίοι εξετελέσθησαν υπό των κατακτητών».¹⁵⁵

Δ. Συμπεράσμα.

Η έρευνα του τοπικού τύπου μίας εποχής ενέχει, εκτός από ενδιαφέροντα ευρήματα, και τον κίνδυνο της γενίκευσης. Παρόλα αυτά, θα αδικούσαμε το ίδιο το υλικό που μελετήθηκε αν θεωρούσαμε ότι είναι ξένο με κάποιες, τουλάχιστον, πτυχές της ίδια της πραγματικότητας.

Υπό αυτό το πρίσμα, ο δωσιλογισμός στην Κρήτη πήρε πολλές μορφές και, τελικά, αφορούσε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Τα κίνητρά του ασαφή, άλλοτε πολιτικά και ιδεολογικά, άλλοτε οικονομικά και προσωπικά και άλλοτε αδιευκρίνιστα, οδήγησαν πολλούς ανθρώπους στη συνεργασία με τον κατακτητή. Και

¹⁵² «Σύλληψις προδότη», *Νέα Εποχή*, αρ.φ. 4/19-7-1945, σ. 2.

¹⁵³ «Νομοσχέδιο δωσιλόγων», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 562/31-10-1949, σ.2.

¹⁵⁴ «Θα αποφυλακισθούν 2.000», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 623/6-4-1951, σ.2.

¹⁵⁵ «Νέος νόμος διά τους δωσιλόγους», *Βήμα του Λαού*, αρ.φ. 635/21-4-1951, σ.2.

αυτό είναι ένα, μάλλον, αδιαμφισβήτητο συμπέρασμα. Από τις εφημερίδες της μετακατοχικής εποχής διαφαίνονται οι μεθοδεύσεις τής τότε κεντρικής εξουσίας, που με τις συχνές νομοθετικές αλλαγές και παρεμβάσεις της προσπαθούσε να σύρει τη Δικαιοσύνη στην ατραπό της πολιτικής σκοπιμότητας· η προσπάθεια αυτή, φυσικά, ενταγμένη στις συγκεκριμένες πολιτικοκοινωνικές συνθήκες, έχει τη δική της ιδιαίτερη σημασία. Ο μηχανισμός, όμως, της ένταξης στην κρατική υπόσταση, που τότε ταυτιζόταν με την εθνική, είχε το δικό του τίμημα: τη διαστρέβλωση του ρόλου των ανθρώπων που έδρασαν σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο, σε τέτοιο σημείο που οι θύτες μεταμορφώθηκαν σε θύματα και το αντίστροφο.

Τελικά, η ενασχόληση με τον τύπο της εποχής αναδεικνύει τις παθογένειες της μεταπολεμικής ελληνικής κοινωνίας που οδήγησαν στη εμφύλια σύγκρουση και ισχυροποιεί την πεποίθηση ότι το φαινόμενο του δωσιλογισμού δεν είχε κάποια καθορισμένη μορφή ούτε ήταν στατικό και περιορισμένο στις διορισμένες από τον κατακτητή «αρχές», αλλά, αντίθετα, ήταν πολυδαίδαλο και δύσκολο στον προσδιορισμό του. Το μεταπολεμικό πολιτικό σύστημα, με όπλο τη νομοθεσία, δε μετέβαλε μόνο κατά το δοκούν τα, εκ της ουσίας τους, ευμετάβλητα όρια του δωσιλογισμού, αλλά κατά το συμφέρον της καινούργιας αναδυόμενης κυρίαρχης τάξης, τελικά, γκρέμισε τα πλαίσια που το ίδιο αρχικά είχε φτιάξει. Έτσι οι πρώην εχθροί του λαού έγιναν οι καλύτεροι σύμμαχοι του κράτους.

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

- Βήμα του Λαού, 1945 - 1951*
- Δημοκρατία, 1945 - 1947*
- Κήρυξ, 1946 - 1948*
- Λευτεριά, 1945 - 1946*
- Νέα Εποχή, 1945 - 1948*
- Παρατηρητής, 1948 - 1949*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστόλου, Λευτέρης, Η παρωδία της δίκης των δωσιλόγων και η αυτοκαταδίκη της δεξιάς, Αθήνα 1945.*

- Ασωνίτης, Αλέξανδρος, *Σας αρέσει ο κύριος Σούμπερτ;* στο http://emfilios.blogspot.gr/2011/04/blog-post_14.html#_ftn1
- Βεργόπουλος, Κώστας, «Η συγκρότηση της νέας αστικής τάξης 1944-1952», στο Γιάννης Ο. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, 1984.
- Βλοντάκης, Σταύρος, *Η οχυρά θέσις Κρήτης*, Αθήνα 1976.
- Γιανουλόπουλος, Γιάννης, *Ο μεταπολεμικός κόσμος ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία (1945-1963)*, Παπαζήσης, Αθήνα 1992.
- Γρηγοράκης, Μιχάλης, *Χανιώτικος Τύπος 1831-1931*, Χανιώτικα Νέα, 2004
- Deák, István, “Introduction”, στο István Deák, Jan T. Cross, and Tony Judt (επιμ.), *The Politics of Retribution*, New Jersey 2000.
- Δορδανάς, Στράτος, *Η γερμανική στολή στη ναφθαλίνη, επιβιώσεις του δωσιλογισμού στη Μακεδονία, 1945-1974*, Εστία, 2011.
- Ζέπος, Δημήτριος, *Λαϊκή δικαιοσύνη εις τας ελεύθερας περιοχάς της υπό Κατοχήν Ελλάδος*, Αθήνα 1986.
- Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Χανίων, *Αποφάσεις*, 1946, 1949.
- Huuse, Luc, “Justice after transition: on the choises successor elites make in dealing with the past”, *Law and Social Inquiry*, Volume 20, Issue 1, pages 56-78, Ιανουάριος 1995, στο <http://onlinelibrary.wiley>
- Καρκάνης, Νίκος, *Δωσίλογοι της Κατοχής*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1982.
- Kiriakopoulos, C.G., *Nazi Occupation of Crete 1941-1944*, 1995.
- Κουσουρής, Δημήτρης, «Η ποινική δίωξη των δωσιλόγων της κατοχής (1944-1949)», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιστ. επιμ.), *Ιστορία Της Ελλάδας του 20^{ου} Αιώνα*, τόμος Δ1, Εκδόσεις Βιβλιόραμα, 2009.
- Κωστόπουλος, Τάσος, *Η αυτολογοκριμένη μήμη. Τα Τάγματα Ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνικοφροσύνη*, Φιλίστωρ, 2005.
- Κωνσταντίνος, Λούλος, «Διαρθρωτικές τομές και συνέχειες σε βασικούς μηχανισμούς εξουσίας διά μέσου των «εκκαθαρίσεων», 1936-1946, στο Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36 – '49 Από τη δικτατορία στον Εμφύλιο – τομές και ασυνέχειες*, Καστανιώτης, Αθήνα 2003
- Μαργαρίτης, Γιώργος, *Προαγγελία θυελλωδών ανέμων... : Ο πόλεμος στην Αλβανία και η πρώτη περίοδος της Κατοχής*. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2009.

-Mazower, Mark, Τρεις μορφές πολιτικής δικαιοσύνης: Ελλάδα, 1944-1945, στο Mark Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο. Η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αλεξάνδρεια, 2003.

-Νίκας, Χρήστος, «Δωσιλογισμός και οικονομικός παραλογισμός. Παραοικονομία και υπερπληθωρισμός στην κατεχόμενη Ελλάδα», Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Ηλίας Νικολακόπουλος, Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.) στο *Εχθρός εντός των τειχών, Ώψεις του Δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2008.

-Παΐζης, Ιωάννης, *Η Μάχη της Κρήτης*, 1971.

-Παπανδρέου, Γεώργιος, *Ο λόγος της απελευθέρωσης*, στο http://el.wikisource.org/wiki/%CE%9F_%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF_%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%B1%CF%80%CE%B5%CE%BB_%CE%B5%CF%85%CE%B8%CE%B5%CF%81%CF%8E%CF%83%CE%B5%CF%89%CF%82

-Παπαστράτης, Προκόπης, «Η εκκαθάριση των δημόσιων υπηρεσιών στην Ελλάδα τις παραμονές του εμφυλίου πολέμου», στο Lars Bærentzen, Γιάννης Ιατρίδης, Ole L. Smith, (επιμ.) *Μελέτες για τον εμφύλιο πόλεμο*, Ολκός, Αθήνα, 1992.

-Πετρόπουλος, Γιώργος, «Διαστάσεις του μνημονικού λόγου των ταγμάτων ασφαλείας», στο Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, Τασούλα Βερβενιώτη, Ευτυχία Βουτυρά, Βασίλης Δαλκαβούκης, Κωνσταντίνα Μπάδα (επιμ.), *Μνήμες και λήθη του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου*, Επίκεντρο, 2008.

-Richter, Heinz, «Η Συμφωνία της Βάρκιζας και τα αίτια του εμφυλίου πολέμου», στο Γιάννης Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950, ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984, σελ. 29.

-Traverso, Enzo, *Διά πυρός και σιδήρου*, Εικοστός Πρώτος, 2013.

-Τσίβης, Γιάννης, *Χανιά Κατοχή και Αντίσταση*, Γνώση, Αθήνα 1985.

-Φραδέλλος, Κώστας, «Κατοχικές κυβερνήσεις και έθνος», στο Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αι, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση*, Βιβλιόραμα, σελ. 173-176, Αθήνα 2007

-Χατζηιωσήφ, Χρήστος, «Η ελληνική οικονομία πεδίο μάχης και αντίστασης», Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστράτης (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αι, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

-Τελευταία συνέντευξή του Γιώργου Βρέντζου στον Νίκο Ψιλάκη στο <http://www.karmanor.gr/index.php?mid=2&lid=1&aid=50>

- Χρίστος Βασιλόπουλος, Η μηχανή του χρόνου, τηλεοπτική εκπομπή στον Alpha, *Το άγνωστο πρόσωπο των δωσιλόγων, μέρος Β΄*, (22'.10'' - 29'.25''), 1/2/2012, στο <http://vimeo.com/36004286>

-Σχετικά με την Εθνική Οργάνωση Κρήτης, στο <http://archive.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=723241>

-Σχετικά με τον Ι. Πασαδάκη στο http://www.patris.gr/articles/221220#.UvtXUPI_v50

-

-

